

УЗБЕК
ХАЛҚ
ИЖОДИ

КЎП ТОМЛИК

М А Ш Р И Қ О

Айтувчи **ФАЗИЛ ПУЛДОШ УҒЛИ**
Езиб олувчи **БУЮК КАРИМОВ**

Нашрга тайёрловчи
ЗУБАИДА ҲУСАИНОВА

Тошкент
Гафур Гулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1988

Замонинда Шахризарда Машриқо деган қиз подшолик қилиб турди. Қанча дев, парилар, одам тухмидан хизматида бўлди. Қўргон-қалъасини етти қават темирдан қилди. Шундай ишлар тутиб оламга овозаси кетди, юртни тутиб ётди. Чамбил элида Гўрўгли деган чиқиб, ўн лак девга зўрлигини ўтказиб, неча девларнинг бошини кесиб, боғи Эрамда подшолик қилиб турган Юнус, Мисқолни олиб кетибди, деб эшитди. Ҳар ким душман бўлса, унга баробар келмас деган гапларни эшитди. Минса Ғироти бор, осмонга учадиган қаноти бор, зарб билан тиклаб қараса, ҳар қандай тошлар қоқ ёрилар, деб овозасини эшитди. Кўнглида айтди: «У одамлар анда қолгандир, менга ҳам йўлиқсин, дучор бўлиб менинг зўрлигимни кўрсин». Шу гап кўнглига келиб, подшолик давлатига эга бўлиб, Шахризарда турди.

Қулларда бир Гўрўгли Чамбилбелида, туркман элида, беклик даврида, неча махрамлар қошида, шу вақтларда ўзи қирқ беш ёшида, маст бўлган нордай кўпик сочиб ўтирган, Аваз, Ҳасанни ўғил қилмоққа келтирган. Ҳар мамлакатдан баҳадир беклар келиб хизматига кирган, Гўрўглининг овозаси ҳар мамлакатга борган. Ушлагани беркитган, қарагани кўрқитган, данги Доғистон кетган, зарбаси тошдан ўтган, ҳар кун ароқ-шароб ичиб, маст бўлиб, давронини суриб ётган. Бир кеча тушида Машриқони кўрган, Шахризарда иккови бирга юрган, ўнгида кўргандай ўйнаб-кулган. Эрта-мертан туриб, чой-таътилни қилиб, Соқи деган хизматкорини чақириб, Гўрўгли бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Соқиё, абзаллаб келтир Ғиротди,
Белимга бойлайин кескир пўлатди.
Бир ёрнинг ёлқини бағримдан ўтди,
Кеча-кундуз саваш истаб кўнглим,
Тушимда киргандир бир дилбар гулим,
Ул гулни олмасам зобундир ҳолим,
Обкелсам ободдир Чамбилдай элим,
Тур, Соқи, эгарлаб келтир Ғиротни.

Ғиротимни миниб парвоз қиларман.
 Душман кўрсам шўриш гавго соларман,
 Одамзод ё дев йўлиқса манга,
 Душман бўлса, ерга яксон қиларман,
 Соқибулбул, эгарлаб кел Ғиротни!
 Ер ишқида кеча бағримни доғлаб,
 Мен борайин Шаҳризари сўроғлаб.
 Зарбимдан душманлар кетсин қон йиглаб,
 Соқиё, абзаллаб келтир Ғиротни!
 Шаҳризарда зўрлигимни билдириб,
 Машриқони Ғиротимга миндириб,
 Кўнмаган душмани бўлса ўлдириб,
 Соқиё, абзаллаб келтир Ғиротни!
 Зарбимдан йиғласам душманлар бўзлаб,
 Шаҳризарга борай дилбарни излаб,
 Машриқо ғиймни кўнглим тусар,
 Етарман дўланиб Ғиротни қистаб,
 Олиб келай ёрни Чамбил элига,
 Соқиё, абзаллаб келтир Ғиротни!
 Обод қилиб бунда мамлакатимни,
 Олиб келсам шундай паризотимни,
 Лодонларга ўтказарман зарбимни,
 Соқиё, абзаллаб келтир Ғиротни!

Соқибулбул Ғүрўглининг Ғиротига қарар эди. Лекин Соқибулбул Ғүрўглига бошчи эди, у Чилтаи тарбиясини кўрган эди. Бу сўзни Ғүрўглидан эшитиб, Шаҳризар дегандан кейин ўйлашиб қолди. «Кел, бунга бир-икки оғиз сўз айт-тай», — деб кўнглига келиб, Соқи бир сўз деб турган экан:

Хоним, энит Соқибулбул сўзини,
 Мерган отар дайработнинг гозини,
 Хар ким кўнгли мард билмайми ўзини,
 Изламагин Шаҳризаришнинг қизини.
 Шаҳризар юртини ҳавас қилмагин,
 Огир олиб мени аҳмоқ билмагин,
 Душман бўлса оқар кўздан жаласи,
 Етти қават темирдандир қалъаси,
 Машриқодир ул қизларининг тўраси,
 Шаҳризарга, тўрам, талаб қилмагин,
 Қийин бўлар бул сафарнинг ораси.
 Борганда кўрасан ададсиз айёр,
 Қанча деуу пари унга хизматкор.
 Одам тухми бўлолмайдн баробар,
 Қурсини Машриқо, сизга не даркор,
 Уйнаб-кулсанг бунда Юнус, Мисқол бор,

Шаҳризарга, хоним, хавас қилмагин.
От чопсанг, гумбирлар тоғнинг дараси,
Ингратар бөтирни найза яраси,
Бўлиб турсанг бунда Чамбил тўраси,
Кўп ёмондир бу йўлларнинг ораси.
Хоним, Шаҳризарга хавас қилмагин,
Бул сўзни кўнглингга огир олмагин,
Соқини ҳам оша номард билмагин.
Чамбилбелда чархи даврон сура бер,
Олсанг хотин, ўз халқингдан ола бер,
Қурсин, Шаҳризарни хавас қилмагин,
Азобни ўзингга сотиб олмагин.

Бу сўзни эшитиб, Гўрўгли гайрати гайратга етиб, ўтдай тутаниб кетиб, аччиги чиллали қишдай муртига чаппа қайтиб, сен менинг шаштимни қайтарадиган бўлдингми, — деб тағи бир сўз айтиб деди:

Соқибулбул, қулоқ солгин тилимга,
Душман қирқиб чиқолмайди, йўлимга.
Бу гапларинг хўб эмасдир шаънимга,
Бошинг олсам, зомин бўлсам қойингга,
Ҳалиям бурилдим сенинг ҳолингга.
Тур, Соқи, юганлаб келтир Ғиротни!
Бу сўзларни айтар гайратим тоша,
Ишимни нечовлар қилар томоша.
Ўлма дедим, қилдим сени андеша,
Сенинг мени қайтармогинг уятди (р),
Хон Гўрўгли шоҳинг қилар гайратди,
Тур, Соқи, эгарлаб келтир Ғиротди!
Қанча туркман халқи, қўлимга қараб,
Ўйнаса остимда Ғиркўкдай тулпор.
Бандам, деб раҳм этса ул парвардингор,
Ўйла, Соқи, энди бизга не гап бор,
Қандай душман бўлар бизга баробар,
Менинг сўзим қайтармогинг не даркор.
Хали билмай бир иш бошлаб турасан,
Хизматкорсан, сен нимани биласан,
Қаҳр қилсам, армон билан ўласан,
Тур, Соқи, эгарлаб келтир Ғиротни!
Менинг бул сўзимни ҳазил билмагин,
Сўз қайтариб бу йўлларда турмагин,
Гуноҳкор бўп бекорига ўлмагин,
Тур, Соқи, эгарлаб келтир Ғиротни!
Ғайратим келади душманга голиб,

Душман қалъасига ўзим от солиб,
Мени ўйлантирма йўлимдан қолиб,
Тур, Соқи, эгарлаб келтир Фиротни!

Гўрўғлининг аччиги келганини билиб, ҳар туклари санчилиб, дўқлаганини кўриб, Соқи ўрнидан туриб: «Укангнинг қоринга, мендан бир насихат-да, олсанг, оласан, олманг, билганингни қиласан, ўлсанг, сен ўласан-да»,— деб Гўрўғлига билдирмай, ичида пўнғиллаб бораётир. Соқи бундан туриб кетди, таблага етди. Борса хоннинг Фироти учадиган қушдай, қулоқлари қамишдай, юлдузни кўзлаб, тараққос байлаб турибди. Отни таъриф қилиб, Соқи бир-икки огиз сўз айтиб турибди:

Йўлга чиқсанг, сен ярайсан йўлдошга,
Кеча-кундуз қайтмай кирдинг савашга,
Ўн тўрт марта йўлиққансан Бектошга,
Йилқи ичинда ўзинг келган синлидир,
Товушқан туёқли, марол беллидир,
Арсат қунида ажаб ҳаллидир,
Душманга яшиндай энган бедовсан.
Сени мишган беклар дарёдай тониди,
Неча белу, печа тоғлардан ошди,
Бир кунлари Эрам боққа етишди,
Эрам богда девлар билан савашди,
Ўн лак девнинг шунда бошини кесди,
Юнус билан Мисқол парини опқочди,
Деву парин¹ додин берган бедовсан.
Ҳар ерларда яхши қизлар излатиб,
Душманларни бўтадайин бўзлатиб,
Қайси юртга бўлса ўзин тезлатиб,
Ботирларга йўлдош бўлган бедовсан.
Устингга мишганинг кўкайи ўсиб,
Қолади душманнынг ўлиги сасиб,
Евни кўрсанг, борнинг тортинмай босиб,
Қон кечиб савашга юрган бедовсан.

Бу сўзни Соқидан эшитиб, хоннинг Фироти қилган ишлари эсига тушиб, жуда парвоз қилиб, кўтарилиб ўйнаб турди. Шунда Соқи отнинг жиловидан ушлаб, яланғочлаб ташлаб, Фиротни хўп қашлаб, шипириб, ёли-кокилларини силаб, Фиротни эгарлаб турган ери экан:

¹ Парининг

Оша элга ошган тортар хорликни,
Хон Гўрўгли қилар бугун эрликни,
Душманга ўткарсам дейди хорликни,
Соқибулбул солди отнинг устига
Кимхоби майиндан бўлган терликни,
Эр йигитлар мудом қарар дурбини,
Усталар ишлатар олмос қиргини,
Соқибулбул солди отнинг белига,
Зарлию зарбобдан бўлган чиргини.

Чиргининг устидан қўйди белликни,
Боз устидан ташлаб жаҳалдирикни.
Беклар олар ҳар тарафдан хабарни,
Усталар ишлатар теша-табарни,
Соқибулбул солди отнинг устига
Шул замонда қоши олтин эгарни.

Ғишман ёз ўртаси ҳишшай совурди,
Ёмон одам ҳамиша қилар говурди,
Лоф айтганда ботмондан ҳам оворди¹,
Шул замонда солиб отнинг устига,
Сачоғи зумраддан заррин доворди.
Эл кўчириб Олатоғдан оширди,
Улуғланиб остонага бош урди,
Сирин айтмай душманлардан яширди,
Икови ҳам тилладандир узағи,

Ярқиллатиб икки ёққа туширди.
Бир неча бадалар бунда ёйилди,
Худо қилган ишга бада қойилди,
Соқибулбул тортди отнинг белидан,
Сирти ипак, ичи майин айилди.

Қамчи урса ўтади осмонда қушдан,
Ҳеч камлиги йўқдир йўрға юришдан,
Шул замонда тортди отнинг белидан,
Ун саккиз қуббали чағатой пуштан,
Сағрисига ташлаб карки қуюшқон:
Ҳар қуббаси келган катта таркашдан,
Абзалининг бари ола қайишдан.
Абзал солиб Соқи шундай қувонди,
От бошига Соқи энди узатди,
Тилла сувин югуртирган юганди.

¹ Оғирдир.

Отни абзаллаб, чоқлаб, тизгинидан ушлаб; Гирот ўйнаб
кокил тайлаб; Гўрўглининг қошига етаклаб олиб борди. Гўр-
ўглининг Гиротиға одат эди; агар сувориға мингандай бўлиб,
устидаги одам ҳаракат қилмай, чув деб қамчи урмай юрса,
ўн кунда олти ойлик йўлни олар эди. Гўрўгли Гиротни кў-
риб, отининг у ёқ, бу ёқларига қараб, дастор, зарбоб салла-
лардан ўраб, яхши сарпайлар кийиб, жуда ўзига оро-торо
бериб, душманга сермаса қирқ газ чўзиладиган илонтилли
ўн етти газ олмас пўлатни белига бўғиб, уруш яроғини ғам-
лаб, талқон, туршагини олиб, Шаҳризарга талаб қилиб, Ги-
ротнинг белига мишиб, йигитлар отланиб, Аваз, Ҳасан бари
қошига жам бўлиб, шунда одамларга қараб, сўз айтиб турган
экан:

Сўзимга қулоқ сол, болам Авазжон,
Атрофимда кўндир, ўйласам, душман,
Чамбилбелни сўраб тургин, Авазжон,
Эҳтиёт бўл, сўнгра қилма пушаймон.
Менинг кетганимни душман билмасин,
Чамбил атрофини душман олмасин,
Бу Чамбил ўртада бўлиб қолмасин,
Эҳтиёт бўл, бунда душман келмасин,
Жон болам, Чамбилни сенга топширдим.
Энди сенга тимсол айтай бир алвои,
Мен келганча ўзинг Чамбилди дархон,
Бек бўлиб сен сўраб тургин, Авазжон,
Авазжон, мулкимни сенга топширдим.
Мен кетсам, Авазни хафа қилмагин,
Йигитлар, Авазни лодан билмагин,
Бош-бошингга ҳар қайсинг бий бўлмагин.
Нима деб амр этса, ани қилинглар,
Авазжоннинг фармонида туринглар,
Жуда ҳам Чамбилни обод қилинглар.
Келса душман, кетсин бағрини доғлаб,
Зарб кўриб кетсин бу ердан йиғлаб.
Мен кетарман Шаҳризарни сўроглаб,
Авазжон, Чамбилни сенга топширдим.
Аваз, Ҳасан, баҳодирлик номинг бор,
Қаватингда соф ботирдир йигитлар,
Душман келса, бу Чамбилни кўринглар,
Ола чиқмай, иттифоқ бўп туринглар,
Йўлиққан душманни бунда уринглар,
Бу Чамбилга эҳтиёт бўп юринглар.
Бузилсин, йиқилсин ўл чархи ношод,
Йўлиққан душманга қилинг қиёмат,

Қўлингдан кетмасин соғу саломат,
Хоп Гўрўгли айтиб сенга маслаҳат,
Тунида олмасин уйқуда гафлат.
Душман юрар мудом менинг пайимда,
Душманлар зарбимдан қайғу войимда,
Обод қилиб сўраб тургин жойимда,
Авазжон, Чамбилни сенга топширдим.

Бу сўзни Гўрўглидан эшитиб, неча йигитлар кўнглига оғир олиб қолди: «Баримиздан Авазни мартабали билиб, катта деса, Сардор тоғасига топширса лозим эди. Агар бул одамлар-душман бўлса, Авазнинг қўлидан нима келар экан», — деб Гўрўглига ҳаммаси қўл кўтариб, фотиҳа бериб, жўнатиб йўлга солиб; Гўрўгли Ғиротни миниб, отини ўйнатиб, Чамбил қалъасида боққол косиблар кўриб: «Гўрўгли жуда гайрат билан отланибди, бир тарафга юриш қилибди. Жуда сергайрат баҳодир одам-да, тинч турмайди, худой берган шоҳ давлатини, айшу ишрат, кайфу сафосини Чамбилда кўп қилиб турмайди. Бул узоқ ерга отлангандай жўнабди. Агар кўлга — овга жўнаса, эгарнинг қошида довули, қўлида бўз қарчигайи бўлар эди. Бул бир тарафга бораётган-да», — деб одамлар дўкон-дасқаҳда гапириб ётибди. Гўрўгли хотинларига билдирмай, кетиб бораётиб эди. Қалъадан чиққан ерда қанча канизлар билан Ога Юнус паризод сайилдан ўрдага қайтиб келаётиб эди. Иккови йўлда йўлиқишиб қолди. Гўрўгли ҳам хотинини кўриб, уялган киши бўлиб, отнинг жиловини сақлаб, аста тортди. Ога Юнус паризод Гўрўглига қараб, бир сўз айтиб турибди:

Чечанни сўйлатган қизил тил бўлсин,
Узули-қисқали тўнинг мўл бўлсин,
Ҳар кимсага фарзанд берса ул бўлсин,
Чамбилнинг эгаси, хоним, йўл бўлсин?
Хоним, қайси юртга талаб айладинг,
Мен қарайман, от асбобин шайладинг,
Олмос пўлат чалиб белга бойладинг.
Думоғинг баланди — юлдузни кўзлар,
Ғайратингга оққан у сувлар музлар,
Ё чиқдингми, хоним, бировни излаб,
Чамбилнинг шункори, бегим, йўл бўлсин?
Кимларни кўнглингга қилиб бунда ёд,
От устида қилиб сен кўнглингни шод,
Ҳеч гап йўқ кўнглингда шундайин барбод,
Сиздан савол сўрар мендай паризод,
Йўл бўлсин, бегижон, қайда борасан?

Чиқиб бир душманман саваш қилгудай,
Сизга ёв йўқ, қон тўкишиб келгудай,
Олғир қуш қўлингда сенинг бўлмаса,
Шақар кўлга яна овга боргудай,
Йўл бўлсин, бегижон, қайда борасан?
Бу Чамбилдан кетсанг, қолмас тоқатим,
Сенинг билан бирга менинг давлатим,
Қарчигай чангалли, йўлбарс жасатинг,
Паризотлар бунда сенинг улфатинг,
Кетганди бошингдан ғамли қулфатинг,
Йўл бўлсин, бегижон, қайда борасан?
Ё сизга ёқмайми сўйлаган сўзим,
Менга ҳамроҳ ул бир неча канизим.
Ғайратман отланган хонзода ўзинг,
Юришингни кўриб сўрамоқ лозим,
Йўл бўлсин, бегижон, қайда борасан?
Юз алвои ўйнайди минган Ғиротинг,
Юришингни кўриб қолмас тоқатим,
Узоқ юртга бўлгандай бўп ғазотинг,
Сира ҳам қолмади, хоним, одатинг,
Йўл бўлсин, бегижон, қайда борасан?

Шунда Гўрўгли бу сўзни эшитиб, уялган киши бўлиб,
хотинига қараб, бир сўз айтиб турган экан:

Чамбилбелда ўзим чолти давлатда,
Бул сўзимда ёлғон йўқди албатта,
Йигитларман ўтриб эдим суҳбатда,
Остимга минганим, кўрдинг, Ғирот-да,
Мажлис¹ кеса тушиб менинг қўлимдан,
Йигитлар ичида бўлдим гуноҳкор.
Арнали кўлига овга бораман,
Сўна-сўқсир, гозни отиб келаман,
Келиб йигитларга чулон бераман,
Гуноҳкорман, ўзим озод бўламан,
Шул сабабдан йўлга чиқиб бораман,
Сендай дилбар чиқиб қолди йўлимдан,
Сенинг кўнглингга қандай гап келган,
Ўйласанг, бу сўзда бўлмайди ёлғон,
Чамбилда ҳокимман, беклигим дархон.
Ўта бергин хафа бўлмай сен жонон,
Сенинг билан бўлар Чамбилда даврон,

¹ Мажлисада.

Хаёлинг қаёққа олиб кетади,
Кўнгил деганингиз шундайин душман.

Шунда хотини Гўрўглига қараб, бир-икки оғиз сўз
айтиб турган экан:

Хоним, энди бир шумликни ўйладиң,
Душман излаб мудом газот айладиң,
Юришингдан гумон қилдим, бегижон,
Рост турганда ёлгон сўзни сўйладиң.
Овга борган одам сиздай бўлмайди,
Жиловингни Ога Юнус кўймайди.
Эгарнинг қошида довули, кўлда қарчигай,
Бандам десин буида яратган худой,
Хўп овга чиқибез қарчигай олмай,
Эгарнинг қошига довулни солмай,
Бу сўзинга мен турибман ишонмай,
Жавоб бергин, хоним, сизга йўл бўлсин?
Обод бўлар бунда бекликнинг жойи,
Сиз ёлғиз буида Чамбилнинг шойи,
Кўп сўрадим энди сиздан, бегижон,
Ё бормиди Ога Юнуснинг гунойи?!
Остингда мингаинг араби отинг,
Жавоб бермай кетсанг, қолмас тоқатим,
Сенинганман Чамбилда кўрган роҳатим,
Бу сўзима жавоб бергин бекзотим,
Рост ганир, бегижон, қайда борасан?

Бу сўзни эшитиб, Гўрўгли: — Парилар ичида ўзинг ҳам шумсан. Тимсол билан мен айтмасам ҳам, ўзинг биларсан. Мен Шаҳризар тарафга бориб келайин. Авазини бошқариб, Чамбилда турасан. Ҳозир Чамбилнинг ихтиёрини Авазга бердим. «Аваз, бу ихтиёр сенда» деган гапларни неча одамлар кўнглига оғир олганини ҳам билдим, — деди. Бу сўзни Гўрўглидан эшитиб, Ога Юнус: Неча вақтда қайтасиз, биз фалон вақтда келади, деб йўлга қарасак, — деди. Гўрўгли айтди: — Бул сўроқларинг аёллик қилиш, ақлинг етмади. Мен бориб-бориб кўриб юрган ерга боряпманми. Боргандан ишим битса, эрта қайтаман, агар ишим битмаса, неча кун айлашиб ётаман. Шунда: — Кетишингиз бемеъёр бўлди-да, яхши боринг, — деб ўрдага қараб ўтиб кетди. Ғиротни ўйнатиб Гўрўгли ҳам бу сўзни айтиб борапти:

Саюлар айтиб тилидан,
Хон Гўрўгли жўнай берди,
Чиқиб энди Чамбилбелдан.

Ҳеч ким сўз айтмай тўрага,
 Ғирот отини ўйпатиб,
 Чиқди Чамбилдан далага.
 Ҳеч ким бўлмас бунга бирга,
 Қамчи солиб ҳайвон Ғирга.
 Хон Гўрўгли кирди йўлга,
 Чиқиб кетди Изгор чўлга.
 Ёлғиздир, кўзини ёшлаб,
 Урди қамчинини қулочлаб,
 Остидаги Ғиркўк оти
 Чўлда ирғир яшини ташлаб.
 Урган қамчи симдай ботди,
 Йўлларнинг танобин тортди.
 Изгор чўлни тўзон тутди,
 Гўрўгли қилди ғайратди.
 Остидаги Ғиркўк оти
 Кўзлаб энди йўлни тортди,
 Оч газанинг дарбанд йўли,
 Шундай Изгор чўлдан ўтди.
 Оралади адир, чўлга,
 Борсам дейиниб Заррин элга,
 Ўзи ёлғиз чўлда кетди,
 Ҳеч ким билан бўлмас бирга.
 Печа кун чўлда йўл тортди,
 Тоғлар орасига етди.
 Илгари бундан юрмаган,
 Бу йўлларини ҳеч кўрмаган,
 Остида такадай ҳайвон,
 Боради Гўрўгли султон.
 Парвоз қин узоқни чоқлар,
 Адир ерда Ғирот юрса,
 Гумбурлайди баланд тоғлар,
 Бораётган шундай шунқор,
 Остида лайлидай тулпор.

Шунда тоғнинг орасида Гўрўгли бораётиб эди. Ғирот
 бирқиллаб қулогин тин-тикка қилиб, оёгини ерга битта-
 битта қўйиб бора берди. Гўрўгли айтди: «Бу ёмонлағур
 нимадан ҳурқади, қисилчанг¹ йўл экан, икки ёғи баланд тоғ
 экан, унинг нимасидан ҳурқади экан» Юқори тоғнинг бошига
 қаради. Тоғнинг бошида ўнта, ўн бешта туя ўтлаб юрибди.
 Шунда Гўрўгли Ғиротга қараб, бир-икки огиз сўз айтиб
 турибди:

¹ Топ.

Кўрибсан бир тоғда туя ёйилган,
 Илгари ҳам Чамбилбелда кўргансан,
 Улар ҳам ўтлаган сендайин ҳайвон,
 Не сабабдан феълинг кетди безабон.
 Ўз бошига туя ёйилиб ётди,
 У туядан сенга не заҳмат ўтди,
 Хуркасан, жайрағир, босмай қоласан,
 Шаҳризарга ўзинг қандай борасан,
 Бу ҳайвондан нега ҳадик оласан.
 Чув дейди Гўрўгли қимсиниб ётди,
 Фиротга аччиқ қамчини чотди.
 Бир қадам илгари босмас Фироти,
 Тис бўлиб ҳайвонзод кейинга кетди,
 Билмайди Гўрўгли қандай аломат,
 Балоба йўлиқиб қолди бу Фирот,
 Ҳарчад қичаб кўрди шундай валламат,
 Урган қамчи Фирқўк отга ўтмади,
 Бирор қадам илгарига кетмади.
 Гўрўглининг энди хаёли қочиб,
 От устида жуда ҳам кайфи учиб,
 Ҳайрон қолди Фиротининг ишига,
 Энди аччиғланиб, кўринг, Гўрўгли
 Қамчи урди Фиротининг бошига.
 Чинқириб кишнади хоннинг Фироти,
 Қолмади-ку Гўрўглининг тоқати,
 Кишнаб шундай лапгар тўкди Фироти,
 Тўрт оёғи жуда ҳам ерга ботган,
 Гўрўгли аланглаб шундай қаради,
 Ёйилган туялар ҳавога кетган.
 Жафолар солгандир тандаги жонга,
 Хавон бўлса зоглар кўнар гулшанга,
 Бу туянинг бари учди осмонга.
 Осмонга учганин Гўрўгли кўрди,
 Ўзи билан ўзи бунда бўп қолди,
 Осмондан туялар бунга қуйилди,
 Келиб Гўрўглига шундай чанг солди.
 Бир нечаси келиб қўлидан тутди,
 Бир нечаси белбоғидан ушлабди,
 Туя суратида жодугар девлар
 Гўрўглини энди ҳавога тортди.
 Ҳеч кимман¹ Гўрўгли иши бўлмади,
 Гўрўглида энди тоқат қолмади,
 Икки қўллаб эгар қошдан ушлади,

¹ Ҳеч ким билан.

Қатти кунда бунда кўзин ёшлади.
 Кўздан ёши мунчоқ-мунчоқ тизилди,
 Буида ёлғиз ерди бағри эзилди.
 Силтаб торттибди ул замон девлар,
 Ғиротидан айил-пуштан узилди.
 Эгар кетди Гўрўглининг қўлида,
 Чикиб кетди энди девлар осмонга.
 Осмонда Гўрўглининг бўғини бўшаб,
 Қамчи билан эгарини ташлаб.
 Қаерларда салла-дастори қолди,
 Гўрўглини девлар чангига олди,
 Шахризар қараб энди кўтарди,
 Қаерларда тушиб тўнлари қолди.
 Қарамайди Гўрўглининг ҳолига,
 Тушиб қолди зўр девларнинг қўлига,
 Девлар ҳам шул замон ҳавога учиб
 Олиб кетди Гўрўглини элига.
 Бу девлар шундайин юрган ҳийлагар,
 Ҳийласи кўп, бўлолмади баробар,
 Девларнинг чангига бўлиб гирифтор,
 Кўзин очмас бунда Гўрўгли шунқор.
 Кўринмайди еру осмон, бу тоғлар,
 Бул девлар фалакда бўлиб сазовор,
 Мазақ қилиб девлар кўкда кулади,
 Агар ул осмондан ташлаб девлар,
 Майда-майда бўлар Гўрўгли помдор,
 Ул девлар Машриқога хизматкор,
 Фалакда булутман бўлиб баробар,
 Гўрўглига сўз айтади ул девлар.
 — Гўрўгли ном Чамбилбелда кўтардинг,
 Ўз ҳолинига неча ишни биткардинг,
 Фалокати ул девларни ўлдирдинг,
 Энди ўйласанг, зўрнинг қўлига келдинг.
 Кўзинг очиб томоша қил оламга,
 Дунёда, Гўрўгли, нимани кўрдинг.

Бул сўзни айтиб, девлар Гўрўглини олиб кетди. Ғирот бўйнида югани, яланғоч-яйдоқ кишлаб, Чамбилга қараб солиб кетди. Йўл юриб, Чамбил шахрига етди. Чамбил шахрида кўчаларда баққол, косиб, ғайри одамлар, ҳабаш, амалдорлар, Чамбил ўрдасида паризод ойимлар Ғиротнинг яланғоч келиб қолганини билиб: «Бу қандай аломат бўлди. Агар бирор жойда душманга йўлиқса, душман зўрлик қилса, ё Ғиротдан йиқилса, Ғирот эгар-абзали билан келар эди. Бул нима воқеа бўлди. Югандан бўлак абзал йўқ. Бу айнос бўп Ғирот келди», — деб Чамбил ғалогул-тўпалон

бўлиб қолди. Ҳар ким маъқул бўлган гапни ўз бошига гапириб, ҳеч кимдан билолмади. Ҳаммаси ҳайрон бўлиб қолди. Шунда одамларга қараб, оға Юнус бир сўз деди:

Омон кунда мен ҳам ботир деганлар,
Хоннинг давлатидин инъом олганлар,
Қани менга ёв кўрсатинг деганлар,
Гўрўғлиман мудом ҳамдам бўлганлар,
Хоннинг ҳоли нима бўлди, қаранглар,
Авазжон, абзаллаб Ғиротни мингин,
Отаи юриб кетган йўлларни кўргин,
Нима иш бўлганин, Авазжон, билгин,
Ғиротнинг келиши жуда ҳам ёмон,
Қандай бўлса хонга бермаган омон,
Гўрўғлини ўлдирдим ё душман,
Паризодман, қилиб бунда пушаймон,
Еяғиз кетибди бунда Чамбилдан,
Унга йўлиқдим, билмам, зўр душман,
Зўрга тушиб ё бўлдим ҳоли танг.
Қулоқ солинг арзу додга,
Соқибулбул, мингин отга,
Ҳамроҳ бўл Аваз бекзодга,
Хонни об кел Чамбил юртга.
Билмам ҳоли қандай бўлди,
Яланғоч Ғироти келди,
Ҳамма маломат гап қилди,
Ҳаялламай мингин отга.
Бориб душманга дуч бўлиб,
Аваз билан йўлдош бўлиб,
Соқибулбул, ҳаяллама,
Сен чиққин Мажнуни мишиб.
Душманлар қилар маломат,
Билмаймиз қандай аломат,
Сенга йўлдош бўлсин бунда,
Чамбилда турган азамат,
Хоним Чамбилга келганча,
Ҳеч қолмайди менда тоқат.
Сўз айтади Оға Юнус,
Катта-кичик қолмай бунда,
Ботир ўйнасин майдонда,
Найза, қалқон кийиб танга,
Соқибулбул, сен бош бўлиб,
Аввалимон бошла майдонга.
Хафа бўпти Авазжоним,

Аваз менинг меҳрибоним,
 Бир аломат кунда қолган,
 Гўрўгли қандай султоним.
 Азоб кўрган ширии жонди (р),
 Авазга хон меҳрибонди (р),
 Соқи, бошла Авазхонди.
 Сап ботирлар бирга бўлсин,
 Чамбилбелда қолмай борсин,
 Бу қандай аломат бўлди,
 Сап ботирлар хабар олсин,

Бул сўзни Ога Юнусдан эшитиб, ҳар мамлакатдан келиб,
 Гўрўглининг хизматида туриб, нима гап эканин билмай
 қолиб, ҳаммаси от-аникомини созлаб, Аваз билан Соқибул-
 булга ҳамроҳ бўлибди. Шунда Гўрўглини йўқлаб, Аваз
 Гиротни миниб, ҳаммаси жам бўлиб, Чамбилдан чиқиб
 жўнади. Гўрўглининг одамларининг жўнаб бораётгандаги
 сўзи:

Аваз, Соқи сардор бўлиб,
 Гўрўглининг сардорлари,
 Жўнади бари бир бўлиб.
 Авазхон минган Гиротди,
 Бундай ишлар қабоҳатди.
 Излаб топмасак уятди (р),
 Соқибулбул қабатида,
 Бирга қистар Мажнун отди.
 Бари минган тўбичоқди,
 От бошини қўйиб олар
 Яқин қилмоққа йироқди.
 Жўнади қирқ икки сардор,
 Гўрўглидан дарак топмай,
 Гиротнинг изидан тусаб,
 Қаради сатта аждаҳор,
 Отасин Аваз излаган,
 Остидаги Фиркўк оти
 Думоғи тоғни кўзлаган.
 Оҳи чекар ҳар дам кундуз,
 Ҳавода бор ёруғ юлдуз,
 Дарёда ўйнайди кундуз,
 Йўл тортади кеча-кундуз.
 Шунқорни булар билмади,
 Ўли-тирисин кўрмади.
 Булар сувсиз чўлдан ўтиб,
 Бораётир йўллар тортиб.

Тай қилиб даштни тиласин,
 Кўриб айролиқ балосин,
 Кўринг Гўрўглининг боласин,
 Қараб кетиб бораётир,
 Излашиб Чамбил тўрасин.
 Ҳақ таоло берса омон,
 Билмам бу иш қандай замон,
 Агар хошни кўриб қолсам,
 Юрагимда қолмас армон,
 Чамбил борсак бўлар дармон,
 Ҳали қандай бўлиб кетди,
 Ҳеч билмадик Гўрўглихон.
 Бу сўзларни беклар айтиб,
 Неча бандаргоҳдан ўтиб,
 Минган отлар ичин тортиб,
 Пўлат сувлиқни чайнатиб,
 Шунқор шикаст топган ерга
 Энди борди беклар етиб.

Борса, Фирот лапгар тўғиб, тўрт оёғи ерга кириб кетган ерин кўрди. У ердан ҳеч нарсани топмади. Нарироқ юрди, қаради: ё йўл, ё из, ҳеч белги йўқ. Бўлак душман ҳам йўқ. Бу нима воқеа экан. Агар душман йўлиқишса, отли бўлса, отнинг изи бўлар эди, пиёда-яёвнинг изи бўлар эди. Бул одамнинг ақли етмайди, — деди. Соқибулбул айтди: — Бир белги қолгандир: Бул Фиротнинг ерга зарб қилганига қараганида, юриб келган душман эмас. Нима бўлса, осмондан учиб келган. Эгар абзал, кийим-кечак билан лўп-лўнда қилиб олиб кетган йўқдир, у ёқ-бу ёқни ажраб қаранглар. Соқибулбулнинг сўзини эшитиб, йигитлар бари қараб кетди. Шунда бировига қамчи, бир хилига отнинг эгар-абзали, айил-пуштанлари йўлиқди. Қараб топиб олаяпти. Бир ерда Гўрўглининг салласи чуволиб қолибди, устидаги желбагай кийган тўнлари бир хил ерларда тушиб қолибди. Бу буюмларнинг барини топди. Энди буюмларни топиб, қайси шаҳарга кетгани маълум эмас. Шунда ҳаммаси яна жамланиб, тўп бўлиб, Аваз Соқибулбулга қараб, бир-икки огиз сўз айтиб турган экан:

Қайда кетганини киши билмаса,
 Борган ерин ҳеч мўлжали бўлмаса,
 Ерда кетган бўлса, одамлар кўрса,
 Сўрайдиган бунда жондор бўлмаса.
 Соқибулбул, бергин энди маслаҳат,
 Ўйласак, қолмайди бу танда тоқат.
 Ё ерда, ё осмонда киши билмаса,

Хеч бир киши кўзи билан кўрмаса,
 Ўли-тири иши маълум бўлмаса,
 Қайда барарини беклар билмаса,
 Соқибулбул, ўйлаб бергин маслаҳат.
 Қаерга борамиз энди ахтариб,
 Кимга арз айтамиз бу дардни ёриб.
 Бировдан сўрасанг, ҳолингга кулар,
 Дўсти-душман билса, ул мазах қилар,
 Гаранг қилди бу бетайин юришлар,
 Соқибулбул, ўйлаб бергин маслаҳат.
 Қабоҳат кун жигар-бағримни тузлаб,
 Қаерга борамиз бу ердан излаб,
 Гўрўгли, деб юрсак бўтадай бўзлаб,
 Қандай бўлиб қолар Чамбилнинг шаҳри?
 Чамбилда ҳам ҳар ажойиб сўзлар бор,
 Кўтарилиб чиқар неча душманлар,
 Биз топмасак бунда отамдан хабар,
 Оёгидан йўқ бўп кетса, бу шунқор,
 Ундан кей Чамбилда беклигинг бекор.

Шунда Соқибулбул: — Мана бу тоғ — турган еримиз. Энди шул ишнинг хабарини билмай, қайтиб Чамбилга боролмай-миз. Буйтиб ҳаммамиз бир тўйга борган чавандоздай тўпланиб юрсак, бўлмас. Энди бундан бу ёғи ўзингдан бўлак одамни киши кўрмас. Бу ёғи девларнинг шаҳри. Бўлиниб, бўлиниб, излаш даркор, — деб йигитларига қараб, бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Хафа бўлмай, беклар, кўнгли хуш бўлиб,
 Ун йигитга қайсар Ҳасан бош бўлиб,
 Оралаб кўп юриб қаранглар бунда,
 Бу Чапғали Мозандаронни кўриб,
 Майдон бўлса, сотар эдинг ширин жон.
 Йўлиқса, зарбингдан титрасин душман,
 Йўлиққанда қилиб кетсин пушаймон,
 Ун йигитга яна сен ҳам бош бўлиб.
 Йигитлар сардори бўлгин, Холдорхон,
 От ўйнатиб Тарихин юртга боргин,
 Унда бордир, билсанг, неча зўр девлар,
 Бўлмасин Гўрўгли уларга дучор,
 Тарихин шаҳрини бориб қаранглар.
 Бу йўлларда эга бўлсин меҳрибон,
 Остингга мингансан Фиркўкдай хайвон,
 Йигитларга сардор бўлгин, Авазжон.
 Тўқайни оралаб бундан йўл тортсанг,

Осмони девларнинг шаҳрига етсанг,
 Ерда юрмас, учиб юрар ҳавода,
 Бориб ул юртларни қара, садаға.
 Ҳар қайсинг бўлиниб жаҳонни кўргин,
 Девнинг юрти кўпдир, ахтариб юргин,
 Чаман ўглисан сен энди, Алибек,
 Сен ҳам бул отланиб йўлларга киргин.
 Тилсимот қурилган Шохболнинг юрти,
 Тегирмоннинг паррасидай айланар,
 Бир йилда бир кун тўхтар шаҳарлар,
 Унда ҳам кўп бўлар жодугар девлар.
 Хўп бир қараб у шаҳарни кўринглар,
 Соз-создин йигитни сайлаб олинглар.
 Ортиб қолса, менга ҳамроҳ қилинглар,
 Ададсиз тўқайдир бу Мозандарон.
 Тўқайга кирганда бўлманглар беғам,
 Шундай қилиб Гўрўглини қаранглар.
 Тузининг хурмати қин бекни юринглар,
 Гўрўглига шундай хизмат қилинглар.

Соқидан бу сўзни эшитиб, ҳар қайсиси ўз-ўзининг гапи саз келадиган одами билан ўнта-ўнта бўла берди. Йигитлардан ортгани Соқибулбулга қола берди. Авазхон:— Ҳа, бизга ўн одам нима даркор, мана Асад, Шодмон бизга йўлдош бўлса, бир товоқли одам бўсак, бўлади-да,— деди. Аваз бу ишларни биледи. Асад, Шодмон ҳам ниҳоят ботир. Гўрўглининг инъомини олиб юрган йигитлар кўп. Бундан бу ёққа бориб гаплашадиган одам йўқ. Аваз кўнглида айтди: «Бизга дардисар бўлиб қолади, девларнинг ҳайбати, сиёсати бор. Ҳали булар билмай юрибди, юриш қилиб, уруш қилиб қаерни кўрган. Булар одамзод ичинда юрган. Девнинг ҳайбати-сиёсати урушида бўлмаган. Буларни ўнта бўламиз, деб ияртиб чиқсак, осмони девларга йўлиқсак, ҳаводан гуруллаб келса, ботирман, деб Чамбилда юрган азаматлар, хуши бошидан кетиб шайтонлаб қолса, биз душман дев билан бўламизми, булардан хабар оламизми. Мен қандай бўлсам, Асад, Шодмон ҳам шундай. Неча девларнинг урушини кўрган».

Чангали Мозандарондан ҳар ёққа тўқайни оралаб йўл кетган. Булар ул шаҳарлар яқини, олисми билмайди. Ҳар қайсиси бир йўлга тушиб кетди. Аваз Шодмон билан бир йўлда бу сўзларни айтиб бораётди:

Йўл юрди шул замон тўқайга кириб,
 Еру осмон кўринмайди йўл юриб.
 Бораётир бунда Гўрўглини қараб,
 Кетди ҳар қайсиси ҳар ерни сўраб.

Ҳамроҳ қилиб Асад, Шодмон қайсарди,
 Осмонман сўйлашган тўқайи борди (р)
 Қаёққа кетганин булар кўрмайди,
 Айрилишиб кетди сатта азамат.
 Бу тўқайда бир-бирини кўрмади,
 Айролиқ ўтига бағри поради,
 Гўрўғлини қараб бунда боради,
 Шундайин тўқайда беклар жўнади.
 Холдорхон бош бўлиб Тарихин кетди,
 Шул замонда кўринг энди Алибек
 Шоволдининг юртига қараб йўл тортди.
 Ун йигитмап бирга энди Ҳасанхон,
 Тўқайнинг ичиди тутун кўринган,
 Шул тутунга борсак деса шул замон,
 Тескари қарайди ҳамроҳи бунига;
 Кейинга қарайди энди ул замон,
 — Ул тутунга ҳалак бўлма, Ҳасанжон,
 У ерда не қилсин Гўрўғли султон.

Шунда ҳар қайсиси излаган шаҳарга қараб кетди. Тўқай-
 нинг ичиди ҳар ерда девларнинг макони бор. — Шул тутун-
 ларни қарайик, — деса, йигитлар иркилиб: — Дут қўйиб ётган
 ерда нима бор, ўтинчими, кўмирчими, ўзлари ўт ёқиб ўтирар.
 Биз Гўрўғлини қараймиз, катта жойларни сўраймиз, — деб
 гапига қулоқ солмайди. Шунда Аваз, Асад, Шодмон бу тўқай-
 ни оралаб неча муддат йўл тортиб борётиб эди, бир ерда чил-
 дирманинг товуши Авазнинг қулоғига келди. Аваз Асад,
 Шодмонга қулиб, шўхлик қилиб: — «Мерганлар, чилдирма-
 нинг товуши келади. Бу тўқайда ҳам бир бахшига¹ хотинини
 боқтириб ётган одам бормикин, шунга бурилиб борайик», —
 деб булар тўқайни аралаб устига борди.

Бунда жодугар, айёрлар неча қизларни ўйнатиб, жодугар-
 ликдан таълим бериб ётиб эди. Буларнинг борганидан хабар
 йўқ эди. Булар ҳаммаси Чамбилдан чиқиб, Гўрўғлини излаб
 кетди, деб эшитган вақтида, Ҳасан Кўлбар: «мен ҳам бориб
 келайин, шулар ўхшатиб келолмас, йўлнинг тўтаси билан
 буларнинг олдидан чиқаман», — деб Чангали Мозандаронга
 оралаб кетган эди. Шунда ҳалиги қизларга таълим берадиган
 айёрни кўриб қолиб: «Мен олсам тегарми экан», — деб ҳа-
 вас қилиб, кейининдан ияриб, айёرنинг мазгилига бориб,
 Ҳасан Кўлбарни бир тилсимот дуо ўқиб, устига турпоқ сочиб,
 катта шохи аймошган серка қилиб боғлаб қўйиб эди. Аваз
 Ҳасан Кўлбарни кўрди. Авазга гапирайини деса «ма...»,

¹ Бахши шамаи маъносида.

деб маъраб юбора берди, гапирмаса бўлмади, Аваз бу серканинг тарзига қарайди, кўзидан ёши оқиб бораётир. Аваздан кўзини айирмайди. Шунда айёрлар бу сўзларни айтиб қизларига таълим бераётиб эди:

Таълим олгин, хурсанд бўлгин,
Қизларим, ўйиним кўргин,
Одам кўрсанг, додин бергин,
Бир соатда мамлакатни
Сен истасанг кезиб кўргин,
Дунёда не борин билгин.
Хар алвонда ўйин қилиб
Исмиёд дуони билиб,
Кўрдингми менинг ишимни,
Гўрўглининг одамини
Бойлаб қўйдим серка қилиб,
Ана шундай таълим олиб.
Баъзинг менинг айтган сўзим,
Қулогингга бирдай олиб,
Бир-бирингдан келгин голиб,
Мана шундай одамларни
Мол қип сотсанг бозор солиб.
Гўрўгли йўлда йўқ бўлган,
Машриқодан келиб полвон,
Неча девлар чапгал солган,
Ул қупи чапгига олиб,
Машриқога олиб борган,
Машриқоман бирга бўлиб,
Шаҳризарда даврон сурган,
Гўрўглига хуштар бўлиб,
Гўрўглига кўнгил қўйган.
Билмай Гўрўгли одами,
Хар юртдан топтириб юрган,
Юриб тоғларни ахтарган.
Таълим беради аёллар,
Жодугарлик бу касбим бор.
Таълим олгин, санам қизлар,
Мен даладан олай хабар,
Бунда одамнинг исн бор,
Ўйин қилиб тургин, қизлар.
Бўлак ишнинг бари бекор,
Ўзга одам келган бўлса,
Кўрсам; унинг корин қилсам,
Агар билса, Аваз шунқор
Мендан ҳам қурғур ҳийлагар.

Гүрүглидан таълим олган,
 Неча айёрликни билган,
 Хеч, айёрлар, дард айтиб бўлмас,
 Одам наслидан Авазхон,
 Аваз деса, йўламанглар.
 Ўзга одамдай кўрманглар,
 Аваз деган ерда сира
 Қочинглар, қараб турманглар.

Бу сўзни қизларга айтди. Аваз мерганларга Ғиротни ушлатиб, қиличини ярқиллатиб, эшикнинг оғзига бориб турди. Шундай далани кўраман, деб эшикни очиб, калласини чиқарган ҳамона Авазхон абжирлик билан билагидан маҳкам ушлаб олди. Кампир эси оғиб, оғги кетиб қолди. Авазга қараб, кампир бу сўзни айтапти:

Қизларнинг устоди ўзим ўдага,
 Кийганинг ипакдан, олтиндан ёқа,
 Сен эсимга келиб эдинг, Авазхон,
 Ўзинг билиб келиб қопсан, садага.
 Душман кўрсанг сира бермайсан омон,
 Сени кўрдим, мен қилмайман пушаймон,
 Бу дунёда омонда бўл, Авазхон,
 Момонгинг суҳбатин кўргин бул замон.
 Қанча қизлар ўйин қилади бунда,
 Жоним болам, Аваз, қилма шарманда,
 То ўлганча хизматкоринг бўламан,
 Менинг билан йўлдош бўлгин, Авазхон,
 Қаерда йўқласанг, болам, бораман,
 Адашганда мен йўлбошчи бўламан,
 Хар на ҳожатингни раво қиламан,
 Менинг суҳбатимни кўргин, Авазхон.
 Чамбил элдан чиқиб бу ерга келдинг,
 Мен ҳам, кўзим, сенинг муродинг билдим,
 Отам, деб ахтариб кўп ҳалак бўлдинг,
 Ногаҳонда сен мени ушлаб олдинг,
 Жон болам, Авазхон, қўлингда қолдим,
 Қизларнинг суҳбатин кўргин, Авазхон.
 Ичкари киргин-да, сен бирга ўтир,
 Қандай ҳожатингни сен менман¹ битир,
 Отангни изласанг, топиб берарман,
 Отанг учун сен бўлибсан дармонда.
 Шаҳризарда ҳозир отанг давронда,
 Сен ҳам менинг яхши кўрган болам-да,
 Қизларнинг суҳбатин кўргин, Авазхон.

¹ Менинг билан.

Бу сўзни Аваз эшитиб, кампирга қараб, бир-икки огиз сўз айтиб тургани:

Қўлга тушиб энди бўлдинг гуноҳкор,
Алдаган одаминг бошқа, жодугар,
Ҳар ерда бўларман устингга тайёр,
Ҳасан бобом нега бўлди гуноҳкор.
Жодугар ишингни бунда ўйладинг,
Сен мени ўзингга жаллод айладинг,
Ҳасан бобом келган экан Чамбилдан,
Бадбахт айёр, нега буни бойладинг?!
Онг бойқушга сен йўлиқиб қолибсан,
Айёрлар ичинда ўзинг голибсан,
Серка қилиб сен боғлабсан Қўлбарни,
Буни сен ҳам айтганингдай қилибсан.
Ҳасан Қўлбар бобом мендай зўрабор,
Билмайин бўлибди бул сенга дучор,
Серка қилиб сен боғлабсан бобомни,
Бул ишингга, айёр, бўлдинг гуноҳкор.
Аваз эканимни, кашмир, биласан,
Бул пайтдан бобомни озод қиласан,
Бул Ҳасан бобомни озод қилмасанг,
Армон билан, золим кашмир, ўласан.
Ногаҳонда тушиб қолдинг қўлимга,
Тулки, шақал кулар сенинг ҳолингга,
Мени алдаб солалмайсан йўлингга,
Бу банддан бобомни халос айлагни.
Бир-биринга одам йўлиқиб қолмайми,
Йўлиққанда тўғри жавоб бермайми,
Қургур айёр, бадфезалик қиласан,
Аччиглансам сендай кашмир ўлмайми,
Бир гап билан бобом тушган қўлингга,
Ҳаялламай озод қилсанг, бўлмайми?!

Бу сўзни эшитиб, Авазга бир-икки огиз сўз айтиб турган экан:

Менинг кўнглимда шумлигим йўқди,
Авазжонинг шумлиқ кўнглига кепти.
Бобонг қурсин, бир тўқайда йўлиқди,
Кўрганда имлади, чақириб олди.
Бўлак савол сўрамади ул мендан,
Ул тўқайдан менга тармашиб қолди,
Менга тез, деб қараб менга зўр қилди,
Сени излаб келдим, деб тармашиб қолди.

Қайтайин момонгининг аччиги келди.
Сени иззат қилиб, болам, ўйладим,
Қўймаган сўнг эчки қилиб бойладим.
Бобонгни шундайин шул бандга солдим
Бўйнидан ип боғлаб етаклаб келдим.
Нега бўлай бобонг учун гуноҳкор,
Ўлдирганим йўқ-ку, мен омон қўйдим.
Сўрасанг, бобонгни халос қилайин,
Жавоб берсанг, бу мазгилда турайин,
Сен буюрсанг, хизматингда бўлайин,
Нима амр этсанг, қўзим, қилайин.

Бу сўзни кампир айтиб, Авазнинг кўнглидагин билиб,
дуо ўқиб, турпоққа дам солиб, бояги серканинг устига сочди.
Авазнинг Ҳасан Қўлбар бобоси қадимги камолига келди.
Авазга қараб, бобоси икки огиз сўз айтиб турган экан:

Аваз жоним, олмас боғлаб дастингга,
Яхши келиб қолдинг устимга.
Майдон бўлмайд бедов отлар чопилмас
Чонилганда хаса тулпор собилмас,
Отланиб дунёни изласанг, Аваз,
Бундай хотин бул ваҳангда топилмас,
Қандай бўлса, олиб бергин, Авазжон.
Мен етаклаб Чамбил олиб кетаман,
Чамбил борса, ўйнаб-қулиб ётаман,
Неча қилиқлари бордир, Авазжон,
Нима деганини сенга айтаман.
Қандай бўлса, олиб бергин, Авазжон
Шуъласи мавж урар ойдан зиёда,
Шундай ёрим бўлса фойий дунёда,
Кундан кун давлатим бўлар зиёда,
Қандай бўлса, олиб бергин, Авазжон.
Эга бўлгин бориб Чамбил тахтига,
Хўп йўлиқдик ўйнаб кулар чоғингда,
Сен кеп қолдинг бул бобонгнинг бахтига,
Мени хафа қилиб йўлдан урмагин,
Хизматим кўп, ўзгалардай билмагин,
Олиб бергин, қора йўлга солмагин,
Эшитгин, менинг зоримни, Авазжон,
Бир тўқайда излаб топгин ёримни,
Чамбил борсам, қилай хизматкоримни,
Олиб бер, Аваз, харидоримни,
Нима деб амр этсанг, Аваз, қиламан,
Олиб бергин ойдаи тўлган ёримни.
Чамбилга етаклаб олиб борарман,

Агар лодон, ҳали ўзи ёш бўлса,
 Овлар овлаб оху гўшти берарман,
 Мен кўтариб катта қилиб оларман,
 Баланд-паст сўйламай, кўнглига қараб,
 Жасадига тоза қара, Авазжон.
 Чамбилнинг шаҳрида йўқдир ҳеч тараф,
 Мен ҳам Чамбилбелга олиб борайин,
 Халқ чиқиб томоша қилсин, кўрайин,
 Жасадига жоним қурбон қилайин,
 Йўлдан урма, олиб бергин Авазжон.

Бу сўзни бобосидан эшитиб, Аваз: — Бобо, сиз Чамбилга қайтиб кета беринг, буларга аҳмоқ бўлманг, келган йўлингиздан қолманг. Сизнинг бул оламан, деган кампирингизни янги кўрган эмасман, илгари ҳам неча ерларда кўрганман. Ёшини ҳам сўраб билганман. Булар ёши бир тўрт юзга боргандир. Ул вақтида кўзингизга ҳар турли бўлиб кўрина беради. Бунга аҳмоқ бўлманг, бу сизга вафо қилмайди. Бунинг ёши тўрт юзга борган. Кийик гўшти бераман, катта қилиб оламан, деб юрибсиз. Бу сиздай нечовларни йўқ қилган. Неча одамларнинг хонимонига ўт қўйган. Менинг ёнбошимга кўп ёнашманг, — деди. Бобоси айтди: — Авазжон, қанча елдинг-югурдинг, неча шаҳарларга бординг, ўзинг олиб келиб бермадинг, тўқайда йўлиқиб топган хотинимни ҳам қўймадинг.

Бобосига қараб, Аваз бир сўз деди:

Кўп айланиб, бобо, бунда турмагин,
 Бул айёр кўлига дучор бўлмагин.
 Жоним бобо, бориб тургин Чамбилга,
 Оларман, деб бундан умид қилмагин.
 Қурсин айёр, билмаганинг билдирар,
 Ханжар урмай, багринг қонга тўлдирар,
 Қизил юзинг заъфарондай сўлдирар,
 Қашмирликман, бобо, сени ўлдирар,
 Кўп айланиб турма кетгин Чамбилга.
 Бу кампири қурсин, қашмири айёр,
 Бу ерларда, бобо, сенга нима бор,
 Қандай бўлиб қолди Чамбил кирдикор,
 Чамбил бор, душмандан бўлгин хабардор,
 Кўп турмагин, жоним бобо, йўлга кир.
 Мен отамни кўрсам бир кун борарман,
 Шундайин кампирни топиб берарман,
 Чамбил борсам сени хурсанд қиларман,
 Кўп турмагин, бобо, кетгин Чамбилга.

Тўқайнинг ичинда абгор бўлибсан,
Қайси гўрдан бу кампирни кўрибсан.
Бул айёрга ишқибоз бўп юрибсан,
Сен ўзингни бунча абгор қилибсан.
Сен бу айёрнинг ҳийласини билмайсан,
Гузаришгни уриб йўлга кирмайсан.
Сенинг билан бирга Чамбил бормайди,
Одамзодга ҳеч бир дўстлик қилмайди,
Сен ёрим, деб бекор ҳалок бўласан,
Мен кетган сўнг ўз холинга қўймайди.
Бир дамда бўлади одамзод кашмир,
Ҳар замон бўлади ҳар турли жондор,
Гоҳо вақтда мисли учар қуш бўлар,
Бу кампирдан йўқдир, бобо, хабаринг,
Бўлмасин айёрда ҳеч ихтиёринг.

Уйтиб, буйтиб алдаб, бобосини Чамбил тарафга қайтариб юборди. Шунда бобоси йўлга кириб: — Авазжон, ўзинг биласан-да, энди мен Чамбил кетаман, қандай бўлса қуруқ бормайсан. Кенг мамлакат экан, ёши тўлган, ё шул кампир, бундан ўзга йўлиқса ҳам эсингдан чиқарма. Ҳасан бобомнинг хизмати, деб менга атаб олиб бор, — деб жўнаб кетди. Аваз эшикни очиб шундай қаради, қараса, бояги мажлисхонада ҳеч жондор йўқ. Авазжон айтди: — Боя шобиринг катта эди, момо, бир ўзинг говур қилиб ётган экансан. Қани ул одамларинг? Момоси айтди: — Болам, мен сени таъриф қилиб уларга билдириб эдим, мен эшикни очиб далага чиққанда, Аваз келибди, деб эдим. Энди сенинг келганингни билгандан кейин улар бош папасини қилиб гойиб бўлиб кетган. Мен қўлга тушиб қолдим. Мени қўймайди, энди ўлдиради, деб улар умидини узган. Энди, Авазжон, ҳаминша сен билан ҳамгап бўлиб юрган момонгман. Энди жавоб берсанг менга, — деб момоси Авазга бир сўз айтиб турган экан:

Кўп турмагин, болам, Ғиротни мингин,
Излаган отангни сен бориб кўргин,
Омон-эсон олиб Чамбилга бергин,
Энди, болам, менга жавобни бергин.
Мен керак бўлганда, болам, йўқласанг,
Ё сенга йўлиқса жодугар душман,
Ҳозир бўлиб йўл кўрсаткич момонгман.
Суярман дўстимга кимхоб кийгизиб,
Ҳолин билмай нечовларни дегизиб,
Яхши кўрсам қанду новот егизиб,
Шундайин хизматим бордир, Авазжон.
Отанг учун бўлиб юрма армонда,

Отанг Шахризарда, билсанг, давронда.
 Хотин отангни синамоқ чин бўлгандир,
 Машриқонинг айёрлари йўлиққан,
 Зўр-айёрлар хонни олиб боргандир,
 Зўрлигин Машриқо маълум қилгандир,
 Хон отангни шуйтиб синаб кўргандир.
 Олиб боргандан кай ўзи уялиб,
 Хонни силаб осойишта қилганди (р),
 Отанг йўлқиб Шахризарда юрганди (р)
 Омон-эсон сен кўрасан султонди.
 Ўлмагин, дунёда бўлгин сен омон.
 Бул сўзим поёмин билгин, Авазжон.
 Сен йўқласанг хизматингда бўламан,
 Қандай бўлса, жавоб бергин, мард ўғлон.

Бу сўзларни эшитиб: — Сен менинг олдимда шундай дейсан. Қўлимдан кетсанг, мени танимайсан, — деди. Кампир юз шартни айтиб, бир тол сочидан берди. — Агар мен керак бўлсам, шуни тутатсанг, хизматингда тураман, — деб кўп миннатдор бўлди. Кампирга жавоб берди. Хамма нарса кўзидан ғойиб бўп кетди. Мерганларнинг қошига келди. Мерганлар сўради: — Авазжон, ҳаяллаб кетдинг, бу ерда нима гап бор экан, — деди. Авазжон айтди: — Мен бу ерда тўқайдан бўлак ҳеч нарса кўрмадим. яна учови отланиб, ёввойи дарахтларнинг ичида юриб кетди. Бир очиқ ерга чиқди. Унинг ҳам ён-ёғи тўқайистон. Очиқ ерда бир кўргон кўринди. Олисдан тоғлар кўришиб турибди. Бул кўргонга учови етди. Учови бир одам тухмининг кўргони бўлгай-да, деб борди. Қўргондан ичкарига кирди. Қараса, баландда нима овқат бўлса, ошлар қайнапти, пастда ўт ёнапти, қозоннинг бошида ажиб сувратли бир қиз айланиб турибди. Отнинг дубури бориб, қиз шундай кейингига бурилиб қараб, буларни кўрди. Баландликда қиз бир сўз айтаяпти:

Одам юриб келса, куяр оёғи,
 Қуш учиб ўтса, куяр қаноти.
 Одамзодга ўхшар меҳмон жасади,
 Осмони девларнинг кўргон-работи.
 Сендай мардлар бу ерларга етгандир,
 Ажал ҳайдаб сенинг кунинг битгандир,
 Шунда девлар бари овга кетгандир,
 Овдан қайтар вақти яқин етгандир.
 Лаҳзада келади девлар қуйилиб,
 Осмонда куннинг кўзини олиб,
 Қандай одам бўлсанг, турмагин бунда,

Келиб қолса бир қиёмат кун солиб,
 Остингга минибсан бу аргумогинг,
 Ұлиб кетсанг бу девларнинг кўлида,
 Эли-халқинг билмас сенинг сўрогинг,
 Айлаима бу ерга яқин, чирогим:
 Қурсин девлар, бунда билдим зўрабор,
 Булутдай гуруллаб ҳаводан келар,
 Хеч бир киши бўлолмайди баробар,
 Осмонда учиб уруш қилар бадбахтлар.
 Таъриф қилсам бежай унинг ҳайбати,
 Тоғча бордир бадбахтларнинг қуввати,
 Қолмас мендай мунглуқларнинг тоқати,
 Кетгин, беклар, бу ерларда турмагин,
 Бадбахтлар чангига дучор бўлмагин.

Бу сўзни эшитиб, мергацларнинг олдида туриб, Авазжон бир сўз айтиб турган экан:

Ушбу дамдир, ўзга дамни дам дема,
 Бошим эсон, давлатимни кам дема,
 Қирқ мишг дев қуюлиб келса ҳавода,
 Дев учун, муштипар, сира ғам ема.
 Олмос пўлат боглаб мен ҳам белимдан,
 Дев излаб чиққанман ўсган элимдан,
 Ачиглансам ҳар иш келар қўлимдан,
 Дев учун гул юзли, мунглиқ, ғам ема.
 Остимда иргиса, титрайди тулпор,
 Зарбимдан титрайди майдонда девлар.
 Душман девнинг қушандаси бўлама,
 Печа замон бўлди чиқдим элимдан.
 Бу ерларга дев ахтариб келдим ма,
 Девлар келар йўлини кўрсатгин маған,
 Томоша кўрсатайин майдонда саған.
 Дев учун ғам ема, гул юзли жонон.
 Бизни кўриб қолмас, мунглиқ, тоқатинг,
 Паслнинг эмас бу девларнинг наслидан,
 Одамзодга келар сенинг келбатинг,
 Бизни кўриб кўи йигладинг, мунглигим.
 Қаерларда ўйнаб-ўсган элатинг,
 Девлар келиб сени қаерга борди,
 Масканинг қаерда ва сени олди,
 Сени олиб келиб хизматкор қилди.
 Қайси юртдан, кимнинг мунглиқ қизисан?
 Роҳатинг йўқ, бунда азобда танинг,
 Қариндошинг, йўқдир сенинг ҳамдаминг,

Тогдами, чўлдами ўсган маконинг,
Сенга қурбон бўлсин тандаги жоним,
Девларнинг қўлинда мунглиқ меҳмоним,
Хабар бергин, мунглиқ, қайдан бўласан?

Шунда гапирганча бўлмай, ҳар тарафдан булутдай гуруллаб девлар ҳаводан кела берди. Шодмон мерган, Асад мерган — энди, Авазхон, ер юзидан келган дев сенинг танинг, бу осмондан келгани икковимизнинг танимиз, — деб отларини панага тортиб ташлаб, девларнинг кўзига кўринмай, парли ёйни қўлига ушлаб, девларнинг келаётганини билиб, сўзлаган сўзи экан:

Қўронтага қўл солди,
Ўн икки тутам ўқ олди,
Ёйнинг гиришига солди,
Ёйни кўкка кўтарди.
Мерганлар ёйни тортди,
Гириши гиришга етди,
Ёй шундай бўн-вариллаб,
Ёйнинг ўқи чиқиб кетди,
Шул замон ҳавога етди,
Неча девдан туйраб ўтди.
Остин-устин бўлиб девлар,
Чархипалак бўлиб тушар.
Икки мерган шу айнода,
Отиб турибди муқаррар.
Товуши чиқди, билмас девлар,
Олдин келгани йиқилса,
Ўзи тушаётир, деб ўйлар,
Саф-саф бўлиб кети узилмай,
Келаётган қанча девлар.
Кейингиси билмас бунни,
Қўрғонга қуйилиб қўнди,
Бизлар кейин қонмиз, дейди,
Қочиб ушлаб печа энди,
Баҳад девлар келиб ўлди,
Ўликлари хирмон бўлди.
Келган девга бермай омон,
Кўринг энди аста душман,
Томоша қилди Авазхон
Асад, Шодмоннинг ишига,
Юрагида қолмай армон.
Осмони девлар кеп бўпти,
Девнинг каттаси соп бўпти,
Дурбин олиб қараб турар,
Байдақ-байдақ қанча девлар,

Шуя кўрғонни булар чўтлар,
 Ер юзида саф-саф бўлиб,
 Кўрғонга яқинлар девлар.
 Кўринг энди Асад, Шодмон,
 Осмони девни соб қилган,
 Ҳам қаланғиру қасанғир
 Ер юзида девни кўрган.
 Қилиб мерганлар ғайратди,
 От-асбобин шайлаб Аваз,
 Айилини қаттиқ тортди,
 Авазхон мишди Ғиротди.
 Мерганлар отланиб ётди,
 Қўлга олиб илон тилли пўлатди
 Кўрғондан ташқари чиқди.
 Девларга рўпарўй бўлди,
 Учовини девлар кўрди.

Шунда бул уч отли кўрғондан чиққанини девлар кўриб.
 «Осмони катталарнинг бари бориб кўрғондай жойга кўниб
 қолди. Булар одамзодга ўхшаган экан, буларни пишириб
 смай, нимага жавоб берди». Улар ер юзида келаётиб, булар-
 нинг ўлганини билмаган. Ёй деган нарсада ху этган
 товуш бўлмаган. «Буларни қандай жўнатди, ҳали ҳам ушлаб,
 ўзимиз у осмони девларнинг қошига ҳайдаб борсак, бўлади.
 Улар нимага жавоб беради», — деб девлар буларнинг устига
 босиб кела беради. Шунда Авазхон мерганларга айтди: — Бу-
 лар билан гаплашиб ўтирмайик, бирданига аралашиб,
 ничи иш қилайик. Шунда девнинг устига от кўйиб турган
 ери экан:

Қарамайди баланд-настига,
 Тушди девларнинг қасдига,
 Буида сўзнинг пайвастига,
 Учови ҳам бирдай бўлиб,
 От кўйди девнинг устига.
 Арқираган эрдай бўлиб,
 Ҳар яғрини қирдай бўлиб,
 Тогда ақирган шердай бўлиб,
 От кўйди девнинг устига,
 Учови ҳам бирдай бўлиб.
 Девларнинг ақли шошди,
 Лоловлаб туш-тушга қочди,
 Девлар билан булар савашди,
 Энди келаётир бошди,
 Девлар билан шундай савашди.

Унгу сўлни олди туман,
Кўринг энди Асад, Шодмон,
Девларга бермайди омон,
От чопади алвои-алвои,
Бандам деса қодир мавлои,
Урушда кўринг Авазхон.
Зарбидан титрашар девлар,
Нечалар жазосин топиб,
Бир печалар қолди оғиб,
Не бир девлар сулиб қолди,
Юз тубан бўп ерни қоғиб,
Кўп девларнинг ақли шошди,
Бир-биридан адашди.
Бу учови қандай бола,
Кўрган девлар тоққа қочди,
Йўлиққанда қилич сермаб,
Кесади майдонда бошди,
Кўринг энди Асад, Шодмон,
Аваз билан бирга бўлган.
Дев деганининг доди берган,
Қанча дев ярадор бўлиб,
Қанчаси майдонда ўлган.
Ярадорлар ётар йиғлаб,
Урушга қилганди талаб.
Неча девман уруш қилган,
Девларнинг тилини билган.
Бир мартада қилич солса,
Ўлмаса ярадор бўлган.
Тағи қайтариб ул Шодмон,
Қилич урмайди бул замон,
Бир марта теккадан кей,
Ўлмаса ҳам қолмас омон.
Девларга қиёмат бўлди,
Қолгани қочиб қутилди,
Нечовлар тўқайга кириб,
Булар девлар шаҳарига
Кетди бундан бошин олиб.
Бунда учта бало келиб,
Ҳамма девга келди голиб,
Жойи ҳалолимиз қолиб,
Бунда турган тайни ўлиб,
Қарамайди олд-ортига,
Қочаётир бошин олиб.
Бундай балодан қутилсак,
Не ҳам бўлса катта шаҳар.

Қочиб биз Тарихин борсак,
Тарихинда хабар берсак,
Қилган ишини билдирсак.
Ундан келиб сап ботирлар,
Шунда бунинг корин қилар,
Буларман урушган бекор,
Омон қолмай, тайин ўлар,
Бежай бўлди бунинг иши,
Қиргин қилди учта киши.

Девлар ҳам ўлгани ўлиб, қолгани қолиб, йўқ бўлиб кетди.
Қайтиб учови отланиб яна девнинг мазгилига келди. Энди сараижом олиб ўтириб, отларини ҳам ўтга қўйиб, бояги қиздан бошқа бўлак жоидор йўқ. Шунда чой дамлаб, дастурхон ёзиб, буларнинг олдига таом қўйди. Бояги девларга пишириб турган ошларин сузиб ҳарчанд учови еди, озайтира олмади. Асад билан Шодмон туриб айтди: — Кўп ош экан. Энди Аваз-жон сен сипоҳилигингдан қолма, бу ошдан сен олма. Таги бир оч қолган ерда керак бўлар, — деб Асад билан Шодмон иккови пишган паловни хуржунга солиб олди. Шунда бу қизга қараб, Аваз бир-икки огиз сўз айтиб турган экан:

Сен ҳам бир яхшининг кўрган кўзисан,
Балки энди сўзлайдиган сўзисан,
Ғариб бўлган мунглиқ, сендан сўрайман,
Қайси юртда ўзинг кимнинг қизисан?
Бундан буён ўйла мамлакатингни,
Нима дейди ўйнаб-ўсган юртингни,
Хабар бергин, ўзинг қайдин бўласан?
Белгили кишининг сен ҳам қизисан,
Девларнинг қўлига тушиб қолибсан,
Неча йиллар, неча замонлар бўлган,
Бул девларга хизмат қилиб юрибсан?
Иншоолло, қутулдинг бул бадбахт девдан,
Билганингни гапир, сўйлама ёлгон,
Зулм қилиб девлар қора куи солган,
Ўйнаб-ўсган юртинг қаерда қолган,
Хабар бер мунглигим қайдан бўласан!?
Неча вақтлар бўлди бунда турдинг сен?!
— Мен ҳам бир яхшининг кўрган кўзиман,
Балки сўзлайдиган огиздаги сўзиман,
Асли ўзим чин деганиннг ўзиман,
Отимни сўрсанг Гулзамон дейди,
Хисров деган подшонинг мен қизиман.
Мамлакат Эрондир, давр олиб юрдим,
Қанизларман неча суҳбатлар қурдим,

Сайилбогда ўйин-кулги ҳавасда,
 Қизларим бариди ул даста-даста,
 Хизматкор қанизлар эди барваста.
 Ўйин қилиб бизлар ул боғда турдик,
 Ўйин машгулоти, давронлар сурдик.
 Ларзадай қуйилиб бир нарса етди,
 Мени ушлаб ул кун кафтига тутди,
 Булутнинг устига чиқди-да, кетди.
 Билмайман, қанизлар қандай бўлибди,
 Қовми-қариндошим билмай қолибди,
 Неча вақт осмонда олибди кетди,
 Бошларим айланиб, кўзим тинибди.
 Қанча фурсат унда ҳавода учиб,
 Шу л мазгилга келиб бир кун қўнибди.
 Девларнинг сардори экаи баҳайбат,
 Мусофирман, менга бўлиб қиёмат.
 Кеча-кундуз кўп йигладим ҳолимга,
 Йиглаганман ҳеч бўлмади мурод-мақсад.
 Неча оғи, неча кунлар ўтибди,
 Мендай мунглиқ йиглаб қонлар ютибди.
 Подшо отам излаб дарагин топмай,
 Ҳар ерларга сўроқ солиб қайтибди,
 Неча кун, неча тун бунда ўтибди,
 Менинг умрим бу кулфатда кечибди.
 Гулшан эдим, ҳазон бўлиб умирим,
 Шундай азоб билан ўтганди куним.
 Гоҳ кунларда шароб сузиб бераман,
 Кеча-кундуз хизматида бўламан,
 Ҳар тарафга девлар юриш қилганда,
 Овқатин тайёрлаб бунда тураман,
 Тақдирда бор қисматини кўраман.

Бу сўзни эшитиб: — Девларнинг қўлида ғариби гўристон
 ўлмадинг, пасли баҳона сабаб бўлиб, бизларни туз насиб тор-
 тиб, девларнинг қўлидан ажратиб, сени бунда ташлаб кет-
 маймиз. Одамзод юрган мамлакатга, асли одамзод наслига
 олиб кетамиз, деб девларнинг маконини юриб қаради. Газна-
 хоналарини кўрди. Қимматбаҳо гавҳар дунёлардан олиб,
 хуржинга солиб, бояги қизни миндириб олиб, Асад, Шодмон
 гавҳар-дунёлардан белига солиб, паловга хуржинини тўлди-
 риб, Аваз келиб: — Ризқингни худой берарди. Хўржинингдан
 мойини оқизиб, паловни солганча, дунё солсанг бўларди, —
 деди. Мерганлар айтди: — Авазжон, сен бир лодонсан. Бу
 юртларда қаерда палов билан туз, эл борини, мазгил борини
 билмаймиз. Ҳеч мазгилга йўл юриб етолмай қолсак, очликдан

камқувват бўлсак, ул тилла-гавҳаринг бир тош, уни камириб еб бўлмаса, ҳолат кетган вақтда агар душман дучор келса, ул дунёнг бизга қувват бермаса. Агар очдан мазамиз кетганда ҳам, хўржининг кўзидаги ошни еб олсак, қандай ёв бўлса, дап этамиз, — деб девнинг мазгилидан чиқиб жунади.

Энди сўз булардан. Соқибулбул ҳар шаҳарга бўлиб юборган эди. Бир чангалда бир йўл бор эди. Ҳасан келиб, Соқибулбулни кўриб, икки оғиз сўз айтиб турди:

Тай уриб оламни кездим,
Отам, дедим, кўнглим буздим,
Душманлар қаласин буздим,
Тархин шаҳрига бориб,
Не душманнинг бошин уздим.
Ўтиб кетди ою йиллар,
Отам, деб ахтариб кездим,
Меҳнат тортиб кўплар юрдим,
Тархин шаҳрини кўрдим.
Отамнинг дарагин топмай
Соқибулбул, гамга тўлдим.
Тархин ажойиб шаҳар,
Бор экан бир неча девлар,
Жасади ҳайвонга ўхшар,
Ғапирса, от бўлиб кишнар,
Сўз сўзласанг билмас хабар,
Одам кўрса ҳайрон қолар,
Сенинг билан йўқдир иши,
Айлаиб томоша қилар,
Бир нечаси сўз сўйлайди.
Булар ўзи қандай жондор,
Отасидан топмай хабар
Хафа бўлиб Ҳасан қайсар.

Шу вақтда одамлари билан Холдорхон келиб Соқибулбулга кўриници бериб, ундан ўзгаси — бари шу вақтгачайин Чангали Мозандаронни ахтариб юрган эди. Бунда девларнинг ҳар ерда тутун чиқариб ўтирган мўлтонидай эли кўп эди. Холдорхон бир сўз деб турган экан:

Шоҳи Шоҳбол шаҳрин кўрдим,
Ажойиб, ғаройиб шаҳар:
Гоҳи девлар, гоҳи паризодлар,
Шундай шаҳар орасталар,
Бир йил ўтса, бир кун тўхтар,
Эътиборли Чилсимотлар.

Пари, девларни қарадим,
 Мукулмон кофири борди,
 Хунхор Гўрўгли сўрадим,
 Хосил бўлмади муродим,
 Гудукли жойни қарадим.
 Дарак топмай келдим ўзим,
 Саргайгандир гулдай юзим,
 Ҳақдай олмай бекнинг тузин.
 Номи-нишонини билмай,
 Диққат бўлиб келган ўзим.
 Кўп юриб изладим хонди.
 Хон учун қийнасам жонди,
 Ҳай аттанг, билмайман, қандай,
 Ўт туташиб, ширин тагда,
 Топмасак, бизга армонди (р),
 Берингиз бизга маслаҳат,
 Соқибулбул жавоб олди:
 — Аваз билан икки мерган,
 Улар йўқ, қаёқда қолди.

Шул вақтда ҳаммаси уйга қайтарини ҳам билмай, Соқи-
 булбул айтди: — Ҳеч бул маслаҳат бўлмади. Энди Аваз кел-
 ганча, мерганларни кўрганча, шу ерда сабр сақлаб фароғат
 қилиб турайик. Бу ер юзида топиб бўлмайди, ҳеч ерда тайини-
 ни билиб бўлмайди, — деб туриб эди. Ғайри ғойибдан — ос-
 мондан бир овоз келди. Ҳамма ер қоронгилик бўлгандай бўлиб
 қолди. Ҳаммаси осмонга қараб, бу пима воқеа деб ҳайрон
 бўлди.

Гўрўгли, деб баринг ўлдинг,
 Қоронги зиндонда қолдинг.
 Армон билан нобуд бўлдинг,
 Қоронгилик жойга келдинг.
 Қандай иш дейди чамаси,
 Алаиглаб қарар ҳаммаси,
 Бир қайғуни солмоқ бўлиб,
 Ул Ҳасан Кўлбарнинг ёри,
 Авазнинг кашмир момоси.
 Кета бер қайтиб элингга
 Қўймас сенинг ўз йўлингга,
 Ҳар ким кулади ҳолингга.
 Гўрўглининг излаб чиққан
 Шугинагина аҳволингга.
 Бу ерлар жодугар юрти,
 Энди сенга туман бўпти,

Кўролмайсан Чамбил юртти,
 Етмаклигинг гумон бўпти,
 Мисли охир замон бўпти.
 Буида паймонанг тўлдириб,
 Ҳаммангни мен ўтга солиб,
 Қўярман сени куйдириб,
 Бу сўзни жодугар айтди.
 Муддат ерга кўниб ётди.
 Бул товушни эшитиб булар,
 Ҳар тарафга алаанглашиб,
 Бул ҳам ажиб аломат деб,
 Қараётир жалаанглашиб.
 Кўрмаган душманнинг юрти,
 Барининг ҳам ақли юшиб.
 Жинми, девми, ким кўрибди,
 Одам қараб кўрмай қолди,
 Билмайди қандай жондорди,
 Хаёли, кўнгли қабарди,
 Кўнглида нуқта бўлиб.
 Хаёлида дарди борди,
 Бир хаёл қилсак дейди.
 Йўлни ангара олмай қолди,
 Бекларнинг боши айланди,
 Кўзи тиниб бундай жойда,
 Билмайди ҳоли не бўлди.

Устидан учиб ўтган вақтида бояги кампир буларнинг устига тупроқ сочиб ўтган эди. Шу товушни эшитгандан кейин, бошлари айланиб, кўзи тиниб, баъзи ер қоронғилик бўлгандай бўлиб қолган эди. Бир-бирига: «Менинг мазам бўлмади, бошим айланиб, кўзим тиниб бораяпти», — дейди. Қайсисига гапирса, ул ҳам айтади: «Мен сендан кам эмасман, менинг бошим зиёдроқ айланган». Ҳаммасининг аҳволи шундай бўлиб ётди. Кампир айёрлик чархини қуриб, жодугарлик дуоларини ўқиб: «Аваз бўлса йўқ экан, шу вақтида буларнинг корини қилай», — деб:

Айёрлик чархини қурди,
 Бу Кашмир ишга ўтирди,
 Қурган чархдан чиқиб олов,
 Ҳар тарафга тарқаб кетди.
 Ададини киши билмас
 Ёнмаган нарсалар қолмас,
 Ишлади кампир шағалмаст,
 Ўтга ёндирмасам бўлмас.

Ұлса ўлиб кетсин булар,
 Сўрогини ҳеч ким билмас,
 Қўргон бўп ўртага олди,
 Бул олов ёниб уйрулди.
 Бул беклар ўртада қолди,
 Ұлдик, дейишиб қарашади,
 Чиқар жойин билмади.
 Ўз ҳолига йиғлашади,
 Кам-кам олов ёнашади,
 Рўпарай ақли шошади,
 —Бир аломат товуш бўлди,
 Ўтга ёниб суягимиз,
 Айёрлар юртида қолди.
 Энди қайда шоҳлик-шавкат,
 Бир дамлик умримиз қолди,
 Дамимиз бўлди ғафимат,
 Энди кўриб бунда армон,
 Ўт қизиги яқин етди,
 Таудан қуриётир дармон.
 Қани биздан хабар олса,
 Бўлмади бунда Авазхон,
 Кўзимизга кўринмайди,
 Иш кўрсатди бунда душман.

Шунда қарайди, чиқиб кетадиган йўл йўқ. Хаёли мамлакатнинг бари олов бўлиб кетгандай. Энди кампир буларнинг кўзига кўринди. Кампир бир нарсани бураб товлаётир. Чархни айлантирган вақтда ўт чиқиб, мамлакатни олов босаётир. Хайрон қолиб, Соқибулбул Авазни йўқлаб, бир сўз айтиб турган экан:

Қани Аваз меҳрибоним,
 Забун бўлиб қолди ҳолим,
 Келиб мендан хабар олса,
 Бундай кунда Авазхоним.
 Танг бўлди бул замон ҳолим,
 Қисиб келди ноҳақ ўлим,
 Энди ўтда ёниб танам,
 Қани бўлса Авазхоним.
 Ҳолим кўриб қўлим тутса,
 Бул оловдан халос этса,
 Ғарибман ҳожатим битса,
 Мерганларга бўлиб йўлдош,
 Қани Авазхоним етса.
 Жодугар бизга йўл бермай,

Қўймас бизларни ўлдирмай,
Кулининг кўкка совурмай,
Кўрдинг бизни кашмир қўймас,
Шул вақти бўлса Авазжон.
Айёрларнинг тилин билган,
Душман бўлса ўз ҳолига,
Қўймай унинг додин берган,
Қани бўлмай икки мерган,
Билмам Аваз қайда қолган?!

Бул сўзни Соқидан эшитиб, Холдорхон безовталик топиб,
Соқига қараб, бу сўзни айтиб турган экан:

Йўқлама, курсин Авазини,
Саған етгай Холдор сўзи,
Бир кампирдан қутулмадик,
Жўн юрмас Чамбил Авази.
Қара, Авазга мингашган
От қўйган кампирнинг қизи.
Бу кампир бизларга голиб,
Авазман гапи бир бўлиб.
Аваз, деб Соқи йўқлайсан,
Келаётир мерганларман
Кампирнинг қизини олиб.
Гўрўгли йўқ, замон қолган,
Авазхон Фиротин минган,
Тоза замон шуники бўп,
Юртимиз Авазга қолган,
Ишонмасанг, қара, Соқи,
Кампирнинг қизин миндирган.
Сенинг билан ҳеч иши йўқ,
Ўз вақтини хушлаб юрган,
Қабатида икки мерган,
Бул аҳмоқлар йўлдош бўлган.
Аваз, деб йўқлама шойим,
Юрагимда кўндир войим,
Кўрмагимиз гумон бўлиб,
Чамбилбелда қолган жойим.
Бўлибди бу йил замона,
Олов келар ёна-ёна.
Аваз, деб сен йўқламагин,
Аваз деганинг баҳона,
Бул тақдирим шундай бўлди,
Бул беклар худойга йиғла.

Бу сўзни эшитиб, Холдорнинг айтганини қилиб ростми-ёлғонми, деб бари бўйлаб қаради. Авазнинг кейинида ми-гашиб келаётган қизни кўрди. Бир-бирига қараб: «Бояги калласи айниб қолганининг касири, Холдорхон билган экан, илгаридан жўрган экан. Биз кампирдан қутулолмай, ўлим ҳалокатига келиб турган вақтимизда, Аваз бизга дўст бўлса, шу қаёқда юрган кампирнинг қизини миндириб келади. «Қўноқ устига чўноқ» деган гап бор. Энасига келиб, бу ҳам қўшилса»,— деб калласи айланиб, ўзига маъқул келган сўзни айтиб ётир булар:

Аваз экан, билдик, бизларга душман,
Аваз, деб кўрганим, қилиб пушаймон,
Ҳеч қайси билмайди айтар сўзини,
Аваз душманлиги шундан билинди,
Нега олиб келди кампир қизини,
Энасима бул бирикиб олмайми.
Аваз душманлиги бизга билинди,
Бундан қаттиқ қуни бизга солмайми.
Авазни дўст билдик, душман билмадик,
Илгаридан ҳисобини қилмадик,
Авазман кампир сўзи бир экан,
Авазнинг кўнглини сўраб билмадик.

Авазхон бу қизни миндириб, Асад, Шодмон учови келаёт-тиб эди. Чамбилдан бирга чиққан, Гўрўглини излашиб юр-ган, қанча шаҳарларни ахтариб кўрган, ёри-ёрон, жўралари бул кашмир айёрга дуч бўлиб, ёнган ўтнинг ичида қолган, кўрди, одамларнинг ҳоли танг бўлган. Шунда Аваз бу жоду-гар кампирнинг ишини кўриб, кампирга қараб, бу сўзни айтиб келаётган экан:

Қургур айёр, қулоқ солгин тилимга,
Душман қирқиб чиқолмаган йўлимга,
Жодугарлик қиссан одамларимга,
Таги келиб, бадбахт, тушнинг қўлимга.
Тулки, шагал кулар энди ҳолингга,
Ўлдирмайин бадбахт, сендай кампирни,
Мен зомин бўлмайман сенинг қонингга.
Вақти замон, кампир, ажалнинг етди,
Яна хунхор, билгин, Авазнинг кепти,
Айёрлик навбати бул сендан ўтди,
Бул одамлар қанча озор кўрибди.
Сен чархни ўлдирмакчи куйдириб,
Ўзингнинг ўтинга ўзингни солиб,
Сендайин бадбахтдан қасосим олиб,

Қайда борсанг, сен айёрни ахтариб,
 Кашмирлик айладинг пайимда юриб,
 Йўлиқдинг буларга қаёқдан билиб,
 Буларнинг бошига қора кун солиб.
 Билдим, бадбахт, бир иш бошлаб юрасан,
 Чамбил бекларига азоб берасан,
 Ўзинг билиб ҳар бир ишни қиласан,
 Илгаридан қолган кўхна балосан.
 Мен биламан қанча шогирдларинг бор,
 Ҳаммаси оламда машҳур жодугар,
 Етишди устингга Аваздай хунхор,
 Ўлар вақтинг келди, э айёр.
 Энди кашмир сенга бермайман омон,
 Ҳаммадан айралиқ савдоси ёмон.
 Йўлиқдинг бу ерда кампири мастон,
 Таърифинг ўйласа, оламга дoston,
 Устингга етишди, билгин, Авазжон.
 Кўкда учар жодугарлик бунда бор,
 Кампир, бўлма бу ишлардан беҳабар.

Бу сўзни Аваздан эшитиб, кампир шунда Авазни кўрди.
 Унда кўнглида айтди: «Бу Гўрўғлининг дарбадари мени жуда
 ийихлаб олди. Қаерга борсам, қўймайдиган бўлди. Бунинг
 Юнус, Мисқолдан ўрганган жодугарлиги бор деб хушомад
 қилиб ўламизми». Кампир айёрлик билан билар эди. Оға
 Юнус паризод Авазни жуда яхши кўрар эди. Шу ҳар турли
 бўлмоқ, ҳавога учмоқ ҳийлаларни парилар билар эди. Дунёга
 келганда, билган хунарини Оға Юнус пари Авазга ўргатган
 эди. Бу кашмир кампир бу ишларни билар эди. Шуйтиб Аваз-
 ни риюя қилиб турар эди. Кампир Аваздан бад олиб: «Ўзига
 индамасам, Чамбилнинг нимаси бўлса кўриб, бу жувонмарг
 ер юзида мени юргизмайди шекилли», — деб асовлашиб, бир-
 икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Э, Авазжон, қулоқ солгин тилимга,
 Кўп қарадим ҳурмат қилиб шаънингга,
 Мамлакат гулгула бўлиб донгингга,
 Бора бер, Авазжон, ўзинг йўлингга,
 Мен тушмайман энди сенинг қўлингга,
 Агар тушсам, сен бурилма ҳолима.
 Сен сўзласанг, кўплар олдинг қиёма,
 Қўлингдан келганин қилгин, аяма.
 Сенга бўлган эди неча хизматим,
 Бул менинг устима бўлди тўхматинг.
 Кел-е, Авазжон бир менинг фарзандим

Деб қилганман жуда сенинг хурматинг,
 Неча сўзни менга ошириб айтдинг,
 Еш баччасан, Аваз, ўзингдан кетдинг,
 Ҳасан бобонгдир, менга қилган хизматинг,
 Бўйнимга ортилиб сенинг тухматинг,
 Энди, Аваз, сен ҳам ҳаддингдан ошдинг,
 Ботирликман печа ёвга ёндошдинг.
 Қўлингдан келганини қилгин, аяма,
 Авазжон, сўзингга мен ҳам туташдим.
 Қўлингдан келса тўккин кўздан ёшимни,
 Хурмат қилма, кесгин менинг бошимни,
 Мени ўлдириб, сўнгра кўргин ишингни.
 Сен ўзинг қутулиб қайда борасан,
 Бу мамлакат айёрларга тўлган сўнг,
 Пушаймон қип армон билан ўласан,
 Аваз сенинг менманлигинг қолмади,
 Аҳмоқ киши ўз ҳолини билмади,
 Бидоҳат сўз сенда адо бўлмади,
 Ачиган сўзларинг Чамбилда қолди,
 Ақлинг йўқ, Аваз, сенга не бўлди?!
 Ҳар на хизмат бўлса, бул момонг тайёр,
 Аччигансам, бўлолмайсан баробар,
 Мунча ҳам лофӣ сўзинг не даркор,
 Ҳолинг билиб гапир, Аваздай қўчқор.
 Бул момонгнинг сенга айтар сўзи бор,
 Мамлакатга тўлиб кетса жодугар,
 Қанча жодугарга мен ўзим сардор,
 Ўйла, Аваз, сўнгра ҳолинг не бўлар,
 Мунча ҳам бир катта кетмак не даркор.

Бу сўзни эшитиб, Аваз кейнидан ул қизни тушириб, Ғиротдан тушиб, олмос пўлатни кўлига олиб, кампирнинг қошига яқинлаб бориб, бу сўзни айтиб турибди:

Эшит, момо, Авазхоннинг сўзини,
 Мен кесама гуноҳкорнинг бошини.
 Қанча ул осмони девни ўлдириб,
 Оқсоқ-тўқсоғини жавобин бериб,
 Хисровнинг қизини келдим миндириб,
 Қаерда душманни кўрсам ўлдириб,
 Жамъи ҳамроҳ бўлган одамларимга,
 Айёрликман сен ҳам бунда ўт бериб.
 Сени излаб яна Авазхон кепти,
 Момо, билгин, энди ажалнинг етди,
 Ажал тиғи сени ботир қилибди.

Бу сўзларни айтиб энди Авазхон,
 Иш бўлмас қудратли ҳақдан бефармон,
 Ажал тиғи бошингдадир, моможон,
 Армон билан ўлар бўлдинг бул замон.
 Қочиб қутулганман қайда борасан,
 Ахири чаңгимда сен ҳам ўласан,
 Юртни кезгансан, жодугар балосан,
 Бул бекларга кўплаб азоб берасан.
 Утга солдинг бунинг ҳолин танг қилиб,
 Сен айёрлик, жодугарлик ўрганиб,
 Яхшилик билмадинг, ёмонлик айлаб,
 Ким йўлиқса, мудом юрасан қийнаб,
 Кўнглингда сен мудом шумликни ўйлаб,
 Авазхон қасдингда сенинг бел бойлаб.
 Кампирга бул сўзни Авазхон айтди.
 Авазхон сермади кескир пўлатди.

Аваз ўтдай туташиб, гайрати тошиб, зарби билан бу кампир кетсин юрар йўлидан адашиб, қилич урайин, калласи қолсин ерга думалаб тушиб, Аваз шундай қилич сермаган вақтда, бошини олиб кетган эди. Сермаса, қирқ газ чўзиладиган одати бор, бунинг дами шамолдан тез, фил минган душманлар омон қолмайди. Бу юз жодугарлик қилганда ҳам дами шамолга тортиб, омонлик бермас, деб қилич сермаган вақтда қаради. Бояги оловлар, қилган жодугар-седигорлар бари йўқ бўлиб, одамлари юзага чиқиб қолибди. Уларнинг бу банддан халос бўлганини Аваз билиб, димоғи чок бўлиб, «ҳамма нарса — айёрлик йўқ бўлибди, кампир ўлдирилди», — деб Аваз қараса, қошида кампир йўқ. Аваз ҳайрон қолди. «Бу кампир қаёққа кетди», — деб у ёқ бу ёққа қаради. Шунда ҳаводан бир товуш келди. Қиличнинг шамоли етган вақтида кампир бир дуо ўқиб, бир кўк каптар бўлиб кўтарилиб кетган эди. Шунда Авазга қараб, момоси ҳавода бу сўзни айтаётган экан:

Алашглаб сен қарамагин, Авазжон,
 Ўлгани йўқ, ҳали момонг омонди.
 Парвоз қилиб учиб турдим осмонда,
 Сен ҳам бир ҳийлангни кўрсат, Авазжон.
 Чирпинсанг момонгни қайтиб тутасан,
 Момонгнинг ишига қонлар ютасан.
 Манман бўлиб сен ўзингдан кетасан,
 Иложинг бўлса мени тутгин, Авазжон.
 Соларман жафолар тандаги жонга,
 Мана кўринг, момонг юрар осмонда,

Ҳеч иш келмай, Аваз, сенинг қўлингдан,
 Ер юзида бўлиб қолдинг шарманда.
 Бу сўзларни мендайин момонг айтди.
 Момосининг сўзи Авазга ўтди.
 Бир исмиёт дуо ўқиб шул замон,
 Бир қарчигай бўлиб ҳавога кетди.
 Момоси қаптардир, қочиб жўнади,
 Қурсин, Аваз, дейди учиб боради,
 Қарчигай шул замон осмонга чиқиб,
 Назар солиб шундай пастга қаради.
 Қаптарни шул замон энди кўрди,
 Яшиндай бўп бул устидан қуйилди,
 Шул замон яқинлаб қаптарга етди,
 Кўк қаптарни энди чангалга опти.
 Пастга қараб бундан қуюлиб кетиб,
 Бир газзага бориб шунқор қўнибди,
 Чангалида қаптар беҳол бўлибди,
 Авазнинг ишига қойил қолибди.

Бу ерга қўниб, кампир бир исмиёт ўқиб қадимги ҳусни
 камолига келди. Аваз ҳам қадимгидай бўлди. Авазнинг
 ишига кампир тан бериб, қойил бўлди. Боғона ғубордан
 чиққан одамлар илгари, бурун — сўнг бундай ишни кўрган
 йўқ. Бирга юрса ҳам Авазнинг бу одатларини билган
 йўқ. Ҳаммаси бир-бирига қараб: — Бу қандай аломат бўлди, —
 деб сўраб, — шу иш бир менга кўриндими, ё сизлар ҳам
 кўрдингларми, деди. — Баримиз ҳам кўрдик. Кампир қаптар
 бўлиб, Аваз қарчигай бўлиб қувиб кетди, — деб қолди. Аваз-
 нинг ишига кампир тан бергандан кейин, кампирнинг қўли-
 дан ушлаб етаклаб жўраларининг олдига олиб келди. Буюри-
 шини кўриб улар айтди: — Боғона осмонга учиб кетган эди.
 Иккови ҳам илгаригидай бўлиб юрибди, қандай бўлса, кўзи-
 мизга ҳар тусли бўлиб кўринаяпти. Шунда Холдорхон Аваз-
 га бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Бул айёрни, Аваз, етаклаб келдинг,
 Бизга қанча азоб берди, сен кўрдинг,
 Раҳм қилмай, кўздан тўккин ёшини,
 Ҳурмат қилмай кескин бунинг бошини.
 Ўлдир бундай зараркунанда кишини.
 Биздан бул қандай зиён кўрди.
 Ўзидан ўзи бизга кўп азоб берди,
 Омон-эсон ўлмаи қўлингда турди,
 Ҳурмат қилма, ўлдир бундай айёрни.
 Ханжар солгин зулм билан бошига,

Үзи куйиб-ёнсин қилган ишига,
 Үлдирмасанг, сира раҳм қилмайди,
 Одам кўрса мудом етар бошига.
 Бу кампирни билдим она жодугар,
 Үз қилган ишидан ўзи гуноҳкор,
 Етаклаб юрмагин, Аваздай қўчқор,
 Бул бекларнинг кўнглин хушлагин,
 Сира раҳм қилма, чоғиб ташлагин.
 Бундай бадбахт, Аваз, сенга не даркор,
 Бир ажойиб қилган бунинг иши бор,
 Үз ишидан жазо топмоғи даркор.
 Зарбинг билан ўлиб кетсин бадбахтлар,
 Ақлим билан менинг хушимни олар.
 Бизлар бунга қилдик нима ёмонлик,
 Тириклай бизларни дўзахга солиб,
 Бу бадбахтнинг жуда савдоси голиб,
 Айёرنинг ишига бизлар ўртаниб,
 Ҳали ҳам етмаган бунда ажалим,
 Қетмадик баримиз оловда ёниб,
 Улар вақтда худоё сени етқариб.

Бу сўзни эшитиб, Авазхон: — Ундай дема, бул керакли момом, агар буни ўлдирсанг, ўлар кетар, ундаи кейин хўп ҳисобинг етар, — деб момосинга билдирмай одамларига айтди: — Мобода шундай кампир, деб бировинг бир тиг узма. Агар бу еридан бир қатра қон томса, қанча айёр, қанча дев найдо бўлади. Шул сабабдан мен ҳеч даҳил қилмайман. Бул кўп мушкул ишларни битирадиган кампир. Бу сўзни Аваздан эшитиб, йиғитлар айтди: «— Балодан ҳазар» деган гап бор, гаплашсанг, Аваз, ўзинг гаплаш, бу кампир билан гап занон ҳам бўлмаймиз, гап гапириб ҳам юрмаймиз. «Ғапирнинг тилини энаси билади» дегандай, Авазхон, бул момонинг тилини сен биласан. Бу момондан биз безор. Нима бўлса ўзинг гаплашиб, ўзинг қўясан-да. Шунда момосинга қараб, Авазхон бир сўз айтиб турган экан:

Жоним момо, гариб кўнглим хушлагин,
 Кўнглингда гинани, момо, ташлагин,
 Қани бизни Шахризарга бошлагин,
 Жоним момо, бу йўлларда қолибман.
 Адашсам, бошқариб мени йўлга сол,
 Шахризарга, момо, албатта етқар.
 Кетсин бошимиздан губорли туман,
 Сен бўлгайсан энди бизга меҳрибон,
 Шахризарга бизни етқар, моможон,

Қандай бўлса, ўзинг йўлни бошласанг,
Шаҳризарга ўзинг бошлаб борасан.
Кароматинг кўпдир сенинг, билдириб,
Хафа қилмай, одамларни қулдириб,
Йўл билмас кишига йўлни билдириб
Шаҳризарга бизни бошлаб борасан.
Қулоқ солгин мендай марднинг тилига,
Олмос чалиб, беклар боглар белига,
Сен бурилган бу бекларнинг ҳолига,
Еткар бизни Шаҳризарнинг элига.
Жаҳонни сайр этиб, моможон кўрган,
Бу йўлларда ўзинг неча вақт юрган,
Неча марта сен ҳам Шаҳризар борган,
Шаҳризарда неча ишларни қилган,
Шаҳризарга бизни бошла, меҳрибон.
Белимга бойлаган заррин пўтамди (р)
Худойим кечиргай қилган хатомди.
Бариб кўрай хон Гўрўгли отамди,
Гўрўглидан ҳеч бир хабар бўлмади,
Чамбилда ойимлар тутган мотамди.
Чамбилда ҳеч киши хабарин билмай,
Юрти қандай бўлди бир хабар олмай,
Бир муддат кўнглимда Шаҳризар бўлар,
Биз қайтмаймиз Шаҳризарни бир кўрмай.
Шаҳризарга бизни бошла бул замон,
Душман бўлса сира бермагин омон.
Хизматимни бажо келтир, моможон,
Бу йўлларни биз илгари кўрмаган,
Шаҳризар қаерда уни билмаган.
Яқинми, олиси, нима биламиз,
Сен бошлагин, момо, бирга борамиз,
Бу йўлларга бизлар толиб бўламиз,
Сен бошласанг, бирга-бирга борамиз,
Қайда бўлар, биз билмаймиз мамлакат,
Шаҳризарга бошлаб қилгайсан хизмат.
Шаҳризарга бизни бошла, меҳрибон,
Ҳаялламай элтгин бизни шул замон,
Кетсин бошимиздан бундай туман,
Энамдай гапирдим, сизга бул замон,
Девларнинг шаҳрида бўлиб саргардон,
Бўлинг энди, жоним, момо, меҳрибон.

Бу сўзни эшитиб, Кампир Авазга қараб, бир-икки оғиз
айтиб турган экан:

От чопсанг, гумбирлар тоғниң дараси,
Сенсан үз ерингда Чамбил тўраси,
Аича йўлдир Шаҳризарниң ораси,
Етти қават бордир унинг қалъаси,
Бормоққа толибсан бекниңг боласи.
Шаҳризарга ўзим бошлаб борарман,
Хафа бўлма, хон отангни кўрарсан,
Шаҳризарга бирга бориб кўрарсан,
Сайл этиб жаҳонни ўйнаб-куларсан.
Сен эшитгин мендай момонг тилини,
Яқин қилай Шаҳризарниң йўлини,
Хафа қилмай сендай бекниңг улини,
Омон-эсон кўрсанг Чамбил элини,
Шаҳризардан тоғиб Чамбил бегиши,
Шаҳризарга ўзим бошлаб борарман.
Отанг билан бир қурсанг суҳбатни,
Яна кўрсанг қадимгидай давлатни.
Отангдан айрилиб бошинг қотибди.
Бу йўлларда, болам, ақлинг кетибди,
Бунинг учун хафа бўлма, Авазжон.
Ўйласанг бир куни ишинг битибди.
Неча сўзни аввал менга лоф урдинг,
Момонгниң ишига, болам, тап бердинг,
Синамоқчин бўлиб зулмлар қилдинг,
Қанча кулфатни бу бошимдан ўткардинг,
Хафа бўлма, момонг, хизматин билгин.
Шаҳризар йўлини онсон қиламан,
Агар борсанг, ўзим бошлаб бораман,
Шаҳризарда бўлар ишни биламан,
Болам, сениңг хизматкорниң бўламан.

Шунда Шаҳризарга жўнамоқчи бўлиб, Соқибулбулни, Ҳасанхонни, неча келган амалдор бекларни Аваз йўлдан қайтармоқчи бўлиб: — Бунинг билан борсанг, Чамбилбелга эга бўлиб турсанг, Гўрўғлини Шаҳризарда омон-эсон юрганини Чамбил халқига, паризодларга билдирсанг, — деб Соқибулбулга Аваз бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Биз кетамиз Шаҳризарни сўроглаб,
Соқибулбул, маҳкам белингни боглаб,
Сен албатта қайтгин, Чамбилга боргин,
Ҳамма кетди, Чамбилда одам қолмади.
Чамбилдан кетганим душманлар билиб,
Гўрўғли йўқ, юртга овоза бўлиб,
Қолмасинда Чамбил душманга тўлиб,
Молу давлат — бариси Чамбил шаҳрида.

Қулогига тегса, душманлар келар,
 Чамбил атрофлари душманга тўлар,
 Ўзинг кўрган Чамбил кичикроқ шаҳар,
 Чамбил деганингиз ўртада қолар,
 Нимиш¹ қилар унда турган хотинлар,
 Душман келиб иш кўрсатиб ётмасин,
 Ўлжа қилиб бариш хайдаб кетмасин,
 Бул юришдан ул иш ёмон бўлмасин,
 Халққа гапир хон Гўрўғли келди, деб
 .Овоза бўп дўсту душман билмасин.
 Қандай бўлса, қайтгин энди Чамбилга,
 Бўлиб тургин бориб Чамбилга эга.
 Эшиттиргин қолган кишига:
 Хаялламай хон Гўрўғли келар, деб,
 Келиб бул юртига эга бўлар, деб,
 Чамбилнинг шаҳрини обод қилар, деб,
 Халққа шундай маълум қилгин сен энди.
 Гўрўғлига душман бўлса олар, деб.
 Хон Гўрўғли ул Шаҳризарга борган,
 Неча девни йиглатиб додди берган,
 Гўрўғли зарбини ул девлар кўрган,
 Шаҳризарда эмиш, эшитдингми, султон.
 Соқи, эшит Авазхоннинг сўзини,
 Ҳақлаб гапир Гўрўғлининг тузини,
 Ерга уриб сўзламагин Чамбилда,
 Кўтариб сўзлагин хоннинг ўзини.
 Шаҳризарда неча давронни сурган,
 Ҳали девлар хизматида ўтирган,
 Бу сўзда йўқ дегин бир зарра ёлгон.

Бу сўзини Аваздан эшитиб, Шаҳризар борамиз дегандан,
 қайтамыз, деган кўпайиб қолди. Соқига ҳамдам бўлиб,
 йигитлар айрилиб чиқаётир.

Шаҳризар дейди, илгари борганимиз йўқ, эшитамиз би-
 ровдан, кўрганимиз йўқ. Қанча деву парилар бор эмиш.
 Авазга яриб биз урушга дучор бўлиб, беҳуда таёқнинг
 эгаси бўлиб юрмайик. Бизнинг жонимизни кафиллаштириб
 қўйган эмас. Бизнинг ҳар қайсимиз ҳар мамлакатдан келган.
 Гўрўғлига Чамбилда хизмат қилиб, фалончи бек ном кўтариб
 кунимиз ўтиб турган. Бекорга ўқми, қиличми тегиб ўлиб,
 бола-чақамиз беҳуда Чамбилда қолиб кетиб юрмасин. Бола-
 чақанинг олдида турганимиз яхши-да,— деб беклар бари
 Чамбилга қайтмоқ бўлди. Шунда Авазхон боғонаги девнинг

¹ Нима иш.

маконида ажратиб олган қизни Соқибулбулга топшириб: — Чамбил ўрдасига, Ога Юнус энамнинг қўлига топширгин, — деб буларни йўлга солди. Булар бари Чамбил шаҳрига қайтиб жўнаб кетди. Асад, Шодмон, Авазхон кампир билан биргалашиб Шаҳризарга қараб жўнади.

Шунда бу сўзларни айтиб, йўлда кетиб бораётиб эди:

Юргин, болам, Шаҳризарга стайик,
Бир-бирингдан адашгансан бу йўлда,
Адашганини, қўзим, жамлаб кетайик,
Аваз ҳамроҳ бўлди йўлда кампирга.
Чув, деди Ғиротига қамчини чотди,
Ғирот қистаб шул замонда йўл тортди,
Кетди кампир Ғирот билан баробар,
Қистаса Ғиротдан ўтади айёр.
Қаватида Аваз билан Шодмон бор,
Буларга яқиндир у узоқ йўллар,
Буларга йўлдошдир кампири айёр,
Хизмат деса, бўлади бу кампир тайёр,
Неча бандаргоҳдан ўтиб бедовлар,
Йўл юриб қорсоқдай қотиб жонивор,
Авазхоннинг баҳодирлик номи бор.
Мерган ҳамроҳ бўлиб шундай тўрага,
Банда кўнар ҳақдан келган чорага,
Ҳар замонда кампир Авазга сўйлаб,
Болам, деб Аваздан бўлиб садага,
Авазхон, остингда бекнинг Ғироти,
Қайтмади, бу йўлда йўлдош бўп кетди,
Номард йўлдошларинг Чамбилга кетди.
Неча сою, неча беллардан ўтди,
Аломатли ерга яқинлаб етди,
Бир қисилчанг ерда Аваз кўрибди,
Аваз хайрон бўлиб от жиловини —
Тортиб, момо, дейди сақлаб турибди.
Бул икки тоғ бир-бирига келади,
Келиб шундай бир-бирига уради,
Қўчқордай шохлашиб тоғлар туради,
Аваз кўриб кўрқди ҳодиса ишдир,
Ҳаёли қочди-да, ақили шошди.
— Қандай ерга бошлаб келдинг, моможон,
Бу ерларда одам қолмайди омон.
Бу йўлда қандайин отни солади,
От солганда келиб тоғлар уради,
Оту одам майда-майда бўлади.
Бу ерларнинг ҳикматин айтгин, моможон.

Жонли жонивор бундан ўтолмас омон,
 Икки тоғдир бир-бирига туташган.
 Бу тоғлар сўзингга қулоқ солмаса,
 Ўтганингча бир дам қараб турмаса,
 Одам тухми бул ишларни билмаса,
 Ўлар жойга бизлар келдик, моможон.
 Сўз сўзласанг, бунга асар қилмайди,
 Ботирмисан, кўрқоқмисан, билмайди,
 Ўлади, деб ҳеч кўнглига келмайди,
 Ўйлагин бу ердан ўтиб бўлмайди,
 Ҳар ким борса, майда-майда бўлади,
 Бу ҳикматдан жондор омон қолмайди.
 Ўлар жойга энди етдик бул замон,
 Хўп бир ўйлаб, йўлга солгин, меҳрибон,
 Умидимни уздим энди жонимдан,
 Ҳеч иш келмас энди менинг қўлимдан.

Шунда бу сўзни эшитиб, кампир айтди: — Болам, бул Шаҳризарнинг йўлида шундай ишлар бор. Сенинг отангин девлар кўтариб осмон билан ўтказиб кетган. Агар шул иш бўлмаса, шу ерга келиб ўтаман, деб аҳмоқ бўлиб от соларди. Бул от-поти билан икки тоғ бир-бирига келиб урган вақтида майда-майда бўлиб, суяклари талқонланиб, тошда қолар эди. Бунинг учун уришиб бўлмас; талашиб бўлмас, хоҳи отлик, хоҳи пиёда — ҳеч киши кира олмас. Бу тоғлардан ўтиб кетмакка бўлак йўл йўқ. Ким от солса, ҳеч омон қолмайди. Бу тоғ тўхтамайди. Неча замонлар бўлди, шундай бўлиб туради. Бу тоғнинг лангар солмоғига ким тоб беради. Жон ширин нарса, омон қолмасини билиб, ким бунга рўпарўй бўлади. Бу сўзни кампирдан эшитиб, Аваз бир сўз айтиб турган экан:

Ҳеч қолмади Авазхоннинг тоқати,
 Бошидан кетмади кўрган кулфати,
 Жоним момо, қулоқ солгин сўзима,
 Сен эдинг у жодугарлар устоди.
 Авазни бошқариб йўлга соласан,
 Бул ишларни, момо, ўзинг биласан.
 Шу ергадайин келдим дарёдай тошиб,
 Буни кўриб кетди ақилим шошиб,
 Мен ўйланиб турдим отимдан тушиб,
 Боролмайди киши бунга ёнашиб.
 Жодугар устоди, бўлгин меҳрибон.
 Бир ҳикмат бор бунда тоғлар тўқишган,
 Қўлим тутиб йўлга солгин, моможон,
 Не гап бўлса, момо, ўзинг биласан,

Жодугар устоди хабар оласан,
 Қўлим тутиб йўлга солгин, меҳрибон,
 Бу гурбатдан мени сақлагин омон,
 Энди сенга тимсол айтай бир алвон,
 Олмос пўлат белда, эгнимда қалқон,
 Гўрўгли ўглиман, отим Авазхон.
 Бу ерларда бўлиб қолдим саргардон,
 Бу йўлларда юриб қилдим пушаймон.
 Бир яхшилик қил менга бул замон.
 Олибди бошимни қайғули туман.
 Менга йўлдош бўлган бул икки мерган,
 Бу йўлларни кўрмай Асадман Шодмон,
 Момо, санга кўп сўйлади Авазхон,
 Бизни ўлдирмасин бу ерда душман.
 Қандай бўлса, бўлгин, момо, меҳрибон,
 Қўлим туйиб йўлга солгин бу замон.

Кампир Аваздан бу сўзни эшитиб, бир сўз айтиб турган экан:

Сенсан ўз элингда Чамбил тўраси,
 Хафа бўлдинг Гўрўглининг боласи,
 Ёмон йўл-да, болам, тоғнинг ораси,
 Бунинг учун, Аваз қўзим, ғам ема,
 Ўйланиб бул ишга сен хафа бўлма.
 Тўхтатарман, болам, шундай тоғларни,
 Чиқариб кўнглингдан черу ғамларни,
 Бу ерда ҳам, болам, жодугар бориди,
 Тўхтатарман иш қип ётган айёрни,
 Бунинг учун хафа бўлма, Авазжон.
 Аваз болам, менинг ўғлим деганман,
 Кўрар кўзим, жону дилим деганман,
 Бул ишларни билиб йўлдош бўлганман,
 Бунинг учун ғам емагин, Авазжон,
 Бу хизматни ўзим ўрин қиларман,
 Жодугар қошига якка борарман,
 Ўтганингча омон сўраб турарман,
 Жоним болам, бунда бир шикаст кўрсанг,
 Айёрларга мен ҳам қиргин соларман.
 Қандай ишинг бўлса биткариб,
 Омон-эсон олиб кетсам ўткариб,
 Борадиган мазгилингга еткариб,
 Қўзим Аваз, зинҳор хафа бўлмагин,
 Қайғу-мотам, бунда ўйлаб юрмагин,
 Таваккал қил, битар сенинг мақсадинг,
 Менинг устимдадир сенинг хизматинг,

Хафа бўлма бу ерларда, Авазхон,
Кўп ўйлаб қолмагин, менинг фарзандим,
Бу сўзларни Авазга кампир айтди,
Авазнинг кўнглини кўтариб ётди,
Аваз учун кампир қилар хизматди.

Шунда кампир Авазга неча сўз айтиб:— Мен бир ерга
бориб келарман, ундан кейин келиб сизлар билан бирга
бўларман, деб кампир Авазнинг қошидан жўнади.

Чиқиб кетди кампир тоғнинг бошига,
Авазхон кўз тутар кампир ишига,
Тоғда ўйлаб кампир кетиб боради,
Энасин йўлига Аваз қаради.
Бир яхшилик қилар, дейди Авазхон,
Энасин йўлига Аваз қаради.
Бир яхшилик қилар, дейди Авазхон,
Не бўлса айланиб келар шул-замон.
Бизни қилиб кетмас ҳайрон-саргардон,
Асли момом бизнинг билан қадрдон,
Шундай тоққа ўрлаб борар шул замон.
Шул замонда кампир бир горга етди,
Гор ичига кампир кирибам кетди,
Бировнинг қошига бу кампир етди,
Мақони гор, буида бир чол турибди.
Кампир борди, чолнинг вақти хуш бўлди,
Иккови бир-бирига дуч бўлди,
Бир-бирининг сири-ҳолини сўраб
Иккови бу горда ўтириб кулди.
Етишгайми сўймаса оху зори,
Чолнинг кетди кўнглидаги губори,
Кампир эди бу чолнинг олган ёри,
Қанча юрган айёрларнинг сардори.
— Тақдир тортиб бунда ишин битқариб,
Бировларни қайгу-гамдан қутқариб,
Уч одамим бор, бу ерга келган,
Омон-эсон ёмон йўлдан ўтқариб,
Тўқишган тоғларни ҳозир тўхтатсанг,
Биз ўтган сўнг ҳунарингни ишлатсанг,
Яна сўнгра келиб савол қилгани,
Сиру ҳолим сенга маълум қилгани,
Шул замон тўхтатгин тўқишган тоғни,
Омон ўтиб кетсин Чамбилнинг хони.
Тоғ қўзғалиб бирор шикаст бўлмасин,
Чамбил одамлари бунда ўлмасин,
Шу сўзларни келиб мен сенга айтдим,
Қизил юзим яна сенга саргайтдим.

Жодугарлик қилма, буни тўхтатгин,
Чамбилбелдан меҳнат тортиб келади,
Булар Шахризарга кетиб боради,
Омон-эсон ўтиб кетсин бу йўлдан,
Омон кетса, хўп яхши гап бўлади.
Мен бурилдим, Аваз, дедим ҳолига,
Қайишамаи Гўрўглининг улига,
Омон кетсин борадиган йўлига.

Бу сўзни эшитиб, кампирга қараб, бир-икки огиз сўз айтиб турган экан:

Қулоқ солгин айтган нолага,
Одамзодга печа раҳм қиласан,
Одам билан келиб тушдинг орага.
Одамзод, деб хаёлингни бўлмагин,
Кўп яшагин, кўп йилгача ўлмагин,
Одам учун ора тушиб келмагин,
Қайтиб кетгин, келган йўлдан қолмагин.
Одамзод, деб менга хабар берасан,
Ўлса, ўлсин, одамни нима қиласан,
Одамзод сенга раҳбар бўларми,
Ногаҳон сен тушиб қолсанг, қўлига,
Ўзинг ўйла, сени ҳурмат қиларми.
Юбормайди ундай вақтинда омон,
Биласан одамнинг одати ёмон,
Ўлдирад қўлига тушса ҳар замон,
Одамзод, деб ора тушиб келма сен.
Бир одам ҳукмига кўнгил бердингми,
Одам авлодимаи ўйнаб-кулдингми,
Бир хиёлда сенинг кўнглинг бузилиб,
Чолингнинг олдига шуйтиб келдингми?!
Йўл бермагин ундай одам кишига,
Қўя бер уларни ҳам ўз бошига,
Айёр бўлсанг, сен яхшилик қилмагин,
Ора тушма одамзоднинг ишига.
Ўлса, ўлсин, унга раҳбар бўлмагин,
Йўл сўраб ўзингни гаранг қилмагин.
Кетгин сен ҳам, келган йўлдан қолмагин!
Нечовларга сен ҳам бўлгансан сардор,
Менга келиб сўйлаган сўзинг бекор.
Одам учун ора тушма бунда кеб,
Кета бер сен ўзинг келган ерингга.
Уч одамни келиб бунда гапирдинг,
Маҳтал бўлиб сенам анча ўтирдинг,
Улар билан неча ишлар битирдинг.

Бунда келдинг неча найранг сўз ўйлаб,
 Йўл сўрайсан, мендай чолингги қийнаб,
 Одамзодга қандай қилдинг яхшилик,
 Бир забардаст бўлса юрмагин ўйнаб.
 Гумон этдим мен ҳам сенинг сўзингдан,
 Хаёлинг, ўйласам, тоза бўлинган,
 Гумон этдим тўрт бўп турган кўзингдан.
 Одам билан бирга савдо қилмагин,
 Айёрликман сен ҳам турли бўлмагин,
 Қурсин, одамзодга кўнгил бермагин,
 Йўл сўраб ўзингни гаранг қилмагин,
 Тўғри бўлсанг, юргин тўғри йўлингга.
 Қарамайин ким бўлса ҳам ҳолига,
 Майли ўлсин, майли кетсин элига,
 Борар бўлса қаерга, мазгилига.

Шунда кампир:— Одам учун ора тушмайман, Ғўрўгли-
 нинг ўғли Аваз сендан кам эмас. Уни бу тоғларинг
 тўхтата олмас. Айёрлиги ҳам сенча бор. Шаҳризар бораеп-
 ти. Қаватида иккита мерган жўраси бор. Осмони девларни
 ўлдирган ботирлардан Асад, Шодмон деган. Улар ботирлик-
 ни билган, девлар билан ҳам уруш қилган, одам подшолари-
 нинг ҳам урушини кўрган. Бул айёрликдан, жодугарлик-
 дан улар касб қилиб олган эмас. Қанча айёрлик бўлса,
 Ғўрўглининг хотинлари яхши кўриб Авазга ўргатган. Ботир-
 га айёрлик, фирибгарлик нима даркор, деб улар қулоқ
 солмай кетган. Ул ботирларнинг минган оти Ғўрўглининг
 Ғиротига баробар келмайди. Бу тоғ тўқишиб турса, бу тоғ-
 нинг орасида икки тоғ келиб бир-бирига урса, агар минг
 жонинг бўлса, бир жонинг қолмас. Ғўрўглининг ўғли Авазни
 ҳам ўғлим деганман. Ул мени эна деган, деди.— Унчалик
 бўлса, бир-бирингга маълум одамлар экан. Тўғри, юрган
 экансан,— деб айёрлик чархини бураб тўхтатди. Тоғ қўзгал-
 май тўхтаб қолди. Шунда чол кампирга қараб, бир-икки
 оғиз сўз айтиб турган экан:

Мазгилим ободдир, бу тоғларда ғор,
 Рост сўйладинг, энди тўхтади тоғлар,
 Ўтказиб, сен бандаргоҳдан йўлга сол,
 Ҳаяллаб қолмагин, бунда тезроқ кел.
 Кетганингга неча ойлар ўтибди.
 Ёлғизлик ётиши менга ботибди,
 Неча сўзни энди сенга айтибди,
 Одамларинг бандаргоҳдан ўтибди.
 Йўлга солиб тезроқ қайтгин бул замон,

Улар билан айланиб йўлда юрмагин,
Шахризарга сен ҳам бирга бормагин,
Ўтказасан қайтгин хатарли йўлдан,
Айланиб йўлларда яна қолмагин.
Мен йўлишга қараб қолмай интизор,
Ушбу горда менинг кўзим тўрт бўлар,
Сен ҳаяллаб кетсанг, қабоҳат бўлар,
Кўп турмагин, бу ерлардан яхши бор,
Йўлга солиб энди қайтмогинг даркор.

Бу сўзни эшитиб, кампир тоғнинг бошидаги гордан пастга тушиб кетди. Мерганлар, Аваз — учови тоғ тўхтаб қолди, деб қараб туриб эди, кампир буларнинг қошига етди. Буларнинг қошига келиб, икки оғиз сўз айтиб турибди:

Қарасанг бу тоғ тўхтабди,
Мининг энди бедов отди,
Шулдир момонинг хизмати.
Мард йигитлар олмос олар дастига,
Душман тушар кам давлатнинг қасдига,
Ҳаялламай мишгин отнинг устига,
Бирга-бирга бўлиб йўлга кирайик.
Ҳади-ҳа отлангин, Авазжон, Шодмон,
Кетгандир бошингдан қайгули туман,
Йўл бошқариб момонг бўлди меҳрибон,
Бир-бирингга йўлдош бўлсанг бул замон.
Бу сўзларни Аваз ўғлон эшитган,
Туруб қолди бунда тоғлар тўқишган,
От белига минаберди бул замон.
Момосимаи бирга йўлга солади,
Ҳеч бир нарса ҳадик бермас буларга,
Хатарли жой омон ўтиб боради,
Шул замонда беклар кетиб боради,
Беклар худо дейди ҳаққа жилади,
От кокилин энди йўлда силади.
Ҳеч билмаймиз қандай замон бўлар, деб
Емон жойда қичаб ўтиб боради.
Бедовларни қичаб кетиб боради,
Кампир бошлаб олиб ўтиб боради,
Чув, дейди бедовга қамчини уриб,
Елиб-йўртиб бунда йўл юрди.
Шундай қилиб бундан ўтиб боради.
Ҳадикли ер бундан омон ўтсак, деб,
Борадиган бир манзилга етсак, деб,
Ҳаялламай энди бундан кетсак, деб

Мерганларман энди қичаб боради.
Олдида бошловчи кампири зиёр,
Бораётган Авазхондай зўрабор,
Ҳадикли ер, кўп қичайди мерганлар,
Шундай қилиб қистаб ўтиб боради.
Бир хатарли, ўзи ажойиб тоғди,
Мерганлар қистайди бундан бедовди,
Ғиротжон баробар кетиб боради.
Ҳаялласа ораликда қолгудай,
Тоғ келиб бир-бирига ургудай,
Кўнгилда бир зарарни қилгудай,
Бу ерлардан қистаб ўтиб боради.

Шунда бул хатарли жойдан омон-эсон ўтди. — Ана бундан бу ёни Шаҳризарга қарайди, — деб момоси кўрсатди. Энди ўзларинг кўрган Шаҳризар-да, борсанг олдингдан чиқади, — деб момоси Авазга бу сўзни айтди:

Баланд тоғнинг бошин чолган туман-а,
Ҳар ғариб йигласа охир замона,
Аваз қўзим, бир оллога топширдим,
Бу дунёда бўлиб юргин омон-а,
Ҳар замонда мен ғарибни қилиб ёд,
Бузилсин, йиқилсин бу чархи ношод,
Омон-эсон ўтдинг бандаргоҳ жойдан,
Энди бундан кетгин соғу саломат.
Мерган отар дайрабоднинг гозини,
Номард одам мард билади ўзини.
Жўнатдим, жон болам, сендай қўзини,
Аваз ўғлон, сени ҳаққа топширдим.
Жаҳонни сайл этиб сан ҳам юрасан,
Ҳар жойларда бул момонгни кўрасан,
Менинг билан йўлдош бўлган боласан.
Келдинг Сен Шаҳризар чегарасига,
Шаҳризарга ўзинг бориб кирасан.
Бул тоғнинг бошида маконларим бор,
Мен улардан, болам, бўлай хабардор,
Дуо қилай Шаҳризарга яхши бор,
Ўз элингда бир лочин, шунқор.
Бу йўлларда юриб бўлдинг сен абгор,
Нечовлар юртингда сенга интизор.
Шундай йигит бино бўлмас энадан,
Сендай эрнинг қадрин билмаклик даркор,
Қани, болам, Шаҳризарга яхши бор.

Шунда бу сўзни кампирдан эшитиб, Аваз бир сўз айтиб турган экан:

Момо, ўлар-қолганди ишим битказдинг,
Не-не бир хатарли йўлдан ўтказдинг,
Еруғликка мени бошлаб етказдинг,
Шаҳризарга бирга борсанг бўлмасми.
Шунча йўлдан йўлдош бўлдинг бизларга,
Сўз айтаман энди момо сизларга,
Бирга юринг Шаҳризарга борайик,
Не борини ул шаҳарда кўрайик.
Йўлдош бўлиб юриб йўлда қолмагин,
Авазни ҳам, оша номард билмагин,
Юргин, момо, энди бирга жўнайик,
Сўз сўзлаб бизларни хафа қилмагин,
Юр энди, моможон, бирга борайик.

Кампир бу сўзни эшитиб, Авазга:

Қолди, деб, Авазжон, хафа бўлмагин,
Қолишим кўнглингга оғир олмагин.
Мазгилимга бориб, бўтам, қайтаман,
Қайда бўлсанг, ўзим қистаб етаман,
Шаҳризарда айрилмайман мен сендан,
Сизлар билан бирга суҳбат тутаман.
Хафа бўла кўрма бекнинг боласи,
Яқин қолди Шаҳризарнинг ораси,
Паризодлар унда кулбахонаси,
Неча ул паризод менинг қизим бор.
Ҳар замон бораман ундай мазгилга,
Сизлар билан бирга бўлмогим даркор,
Мазгилимдан хабар олиб, Авазжон,
Қистасам старман сенинг кейингдан.

Шунда мазгилига қараб қайтди. Беклар Шаҳризарга қараб йўл тортди. Йўлда бу сўзларни айтиб кетиб бора-ётибди:

Остимда отам тулпори,
Яқинмикан Шаҳризари,
Қайда бўлар ёрнинг шаҳри,
Йўлда кўплар ташвиш берди,
Йўлни тўсган жодугари.
Ваъда бериб уйига қайтди,
Келар айёр устодлари.
Сўз айтарман алвон-алвон,
Юрагимда кўпдир армон,
Ўлмасам Чамбил борарман,
Чамбил борсам бўлар даврон.

Бул сўзни айтар Авазхон,
 Қайдадир қалъали қўрган,
 Хозир меҳнат устиндаман,
 Бу юришда йўқдир даврон.
 Йўлларни тортиб ширин жон,
 Ҳамроҳ бўлган эди мерган.
 Бу сўзларни айтиб йўл тортди,
 Гоҳи тоғда, гоҳи йўлда.
 Қайсар Аваз қистаб кетди,
 Шаҳризарга яқин етди.
 Бош олиб бекнинг боласи,
 Ҳаққа етгай-да поласи,
 Кўриниб Чамбил тўраси,
 Яқин ерда кўринади
 Ул Шаҳризарнинг қораси.
 Бораётир шундай шунқор,
 Хафа бўлманг йўлда бекор,
 Бунда беклар кўрган йўқдир
 Шаҳризари қандай шаҳар.
 Бедовларга қамчи чалиб,
 Учови бир-биридан голиб,
 Агар душман йўлиққанда,
 Урушмоққа бари толиб,
 Қистаб уриб бораётир,
 Минган отни йўлга солиб.
 Яна етиб борсак, дейди,
 Шаҳризарга кирсак, дейди,
 Қандай юртдир, билсак, дейди.
 Душман бўлса, урсак, дейди,
 Тандан бошин юлсак, дейди,
 Жазасини берсак, дейди,
 Шаҳризарга кирсак, дейди,
 Буларнинг подшоси қандай,
 Бир сўйлашиб кўрсак, дейди.
 Хон Гўрўғли деган отамни
 Бунда сўраб кўрсак, дейди,
 Хонни топиб олсак, дейди,
 Бунда хурсанд бўлсак, дейди,
 Бизга душман бўлса юрти,
 Баччағарни қирсак, дейди.
 Машриқодай дилбар ёрни,
 Зўрлик билан олсак, дейди,
 От сағрига солсак, дейди,
 Қайтиб йўлга кирсак, дейди.
 Агар душман йўлни тўсса,

Тандан бошин юлсак, дейди.
 Бул юртларда иш кўрсатиб,
 Бир куни Чамбилга етиб,
 Бу йўлларда от ўйнатиб,
 Шуйтиб Чамбил кирсак, дейди.
 Унда қолган тенгу тўшди,
 Кўрган вақтда кўнгли хушди (р),
 Бориб кўрсак қариндошди,
 Элда қолган тенгу тўшди,
 Олиб борсак ул бувишди.
 Элу халқ йўлима қарар,
 Менинг отим Аваз шунқор,
 Бувиш Интизор ёрим бор,
 Ўзгалар олдинда бекор.
 Неча девга қирон солган,
 Шаҳризарга йўлдош бўлган,
 Баракалла, Асад, Шодмон,
 Юрагимдан кетсин армон.
 Кўнглимдаги ишлар бўлса,
 Ўйланг бирдай яхши даврон.
 Бу сўзларни Аваз айтди,
 Энди борар мазгилига
 Агар кўрса, яқин қопти,
 Бул олдинда бирор боғди (р),
 Боғнинг дарвозасига етди.

Шунда Шаҳризарнинг дарвозасидан бир боққа етди. Шодмон мерган туриб айтди: — Авазжон, менинг назаримда бул одамлар бизга ўхшамайди. Булар билан сўзлашиб кўрганимиз йўқ. Экиш-тикиш қилиб ётган ерига етдик. Қўш ҳайдаган, ўтинчи, подачи, чўпон ўз-ўзига гапиради, одам тушунмайди. Энди бу юртга келдик, сен ҳар тилни биласан, биз тушинмаймиз, бизни диққат қиласан-да. Шу ерга келибмиз, юрмаган йўлга, кўрмаган элга дучор бўлибмиз. Элда ғамимни емабман, баччагарнинг тилини ўрганиб келмабман. Аваз, сен биров билан сўйлашсанг нима деганингни билмай, гаранг бўламиз-да, шунда Аваз айтди: — Э Шодмон, шунга ҳам ғам еб юрасанми, ундан-бундан эшитасан. Кўп бўлмаса ҳам озроқ ўрганиб қоласан. Унинг нимасига хафа бўласан.

Шаҳризарда қанча деву пари Машриқонинг хизматида бўлиб, подшолик даврини суриб ётган эди. Чамбилга борари эсида ҳам йўқ эди. Машриқога илгари бир хизматкори Гўрўглини таъриф қилган эди. «Бир одамни шунча таъриф-тавсиф қилиб, қўлидан нима келар экан», — деб синамоқ учун Машриқо ҳалиги девларни юборган эди. «Олиб келинг-

лар, менинг тахти сиёсатимни кўриб, ҳисобини йитириб, шунинг билан йўқ бўлиб кетади», — деб олиб келиб, бир четдаги кўхна боққа кўйган эди. Неча девларни Машриқо буюрган, посбон-қоровул бўлиб турар эди.

Авазхон айтди: — Шу боққа кирайик, бугун шу богда не борини билиб, пича роҳат қилайик. Шунда учови богнинг дарвозасини очиб, ичкари кирди. Кўрди, бир ажойиб бог. Ранг-баранг гуллар очилган, булбуллар бир-бирига чақ-чақ учирган, тўти, майна сайраб турган. Сарҳовузлар теварагида ёқут, марваридлардан супалар қўндирилган. Булар сарҳовузнинг бўйнига тушамиз, — деб бора берди. Посбон девлар кўриб, буларга қараб, бир сўз айтиб турибди:

Одамзодсан, қайси юртдан келасан,
Бул боққа не сабабдан кирасан?
Кет, нодон, одам тухми, ўласан,
Кўнглингда қолади ўлимнинг доғи,
Бундай жойлар Машриқонинг чорбоғи.
Кет, одамзод, энди нобуд бўласан!
Дод айласанг, эшитмайман сўзингни,
Ушлаб олиб ўяй наргиз кўзингни,
Биз бўламиз Машриқонинг посбони,
Қўлимизда қолар одамзод тани,
Сен бесўров боққа кирдинг бемаъни,
Тўкилади сендай аҳмоқнинг қони.
Қай ўйингман бу чорбоққа кирасан,
Одамзод қўлимда нобуд бўласан,
Энди қочиб қай мазгилга борасан,
Учовинг ҳам аҳмоқ, бунда ўласан.
Сени бу ерларга кимлар юбориб,
Биз юрибмиз богда гулни суғориб.
Машриқога шундай хизмат қиламиз,
Машриқога қапча гуллар берамиз,
Сендай одамзодни нобуд қиламиз,
Учта аҳмоқ кириб келдинг чорбоққа,
Танингдан бошингни сенинг юламиз,
Подшонинг хизматкори бўламиз.

Бу сўзни эшитиб, Аваз анг-танг бўлиб қараб турди. Бели, кетмонини олиб ўқталиб кела берди. Шунда Авазнинг аччиги келиб, гул суғориб турган посбонларга бу сўзни айтаётган экан:

Баччагар, жуда ҳам феълинг кетди,
Сен ҳам бунда дони-дунинг унутиб,

Белингни ўқталиб қошима етдинг,
 Баччагарлар, сенинг ажалинг етди,
 Бизларни аҳмоқ, деб неча сўз айтдинг.
 Сўйла, аҳмоқ одам қандай бўлади,
 Бизни аҳмоқ деган бунда ўлади,
 Сендан зиёд қайда аҳмоқ бўлади.
 Лоф уриб чиқади сенинг товушинг,
 Бу гулга қарамоқ эканда ишинг,
 Бунинг учун лодон мунча лоф урдинг,
 Қўлимда кесилар бул замонда бошинг.
 Аваздан бу сўзни посбонлар билиб,
 Гурунглаб қошига йиғилиб келиб,
 Бир-бирига энди хабарни қилиб,
 Юборайлик одамзодни ўлдириб.
 Бундай одам омон кетмас қўлимдан,
 Одамзодсан, умидинг ўз жонингдан,
 Бу сўзни Авазга хизматкор айтди,
 Авазхон қимсинди энди Гиротди.
 Ғилофдан сугирди кескир пўлатди,
 Баччагар, лодонлар, ажалинг етди.
 Аваз атрофин олган хизматкор,
 Сесканиб ҳар қайси бул боғдан кетди.
 Лоф урган сўзлари Авазга ўтди,
 Аччигимаи сермар кескир пўлатди,
 Яшиндай танидан бул огиб ўтди.
 Аваз ўғли билмагани билдирди,
 Ханжар уриб бағрии қонга тўлдирди,
 Ҳар боғнинг бурчида ушлаб посбонни,
 Лоф урдинг, деб буни чоғиб ўлдирди.
 Зарб ўтиб чинқиртиб бунинг товшини,
 Билмай қолди бул одамнинг ишини.
 Қанча бўлса боғда омон бермади,
 Аваз кесди подонларнинг бошини.
 Остида ўйнайди Гиркўкдай тулпор,
 Авазга дуч бўлган бул лодон девлар,
 Лоф уриб тилидан бўлди гуноҳкор,
 Омон бермас, Аваз баринг ўлдирар.
 Қочса ул мерганлар қувиб ушлади,
 Боғни қон саситиб чоғиб ташлади,
 Нима иш эканини Аваз билмайди,
 Лоф урдинг, деб ул девларни қўймайди.
 Шундай қилиб бул чорбоқда ўлтирди,
 Дод деганман сира кулоқ солмайди,
 Сўйлаган сўзлари таъсир қилмайди,
 Аваз ўлдирмайин сира қўймайди.

Шунда бизга мунча дўқладинг, деб аччиғланиб, хизматкорларни ўлдириб, эгаси бўлса келар-да, — деб сарҳовузнинг бўйнига қўнди. Бу вақтда хизматчининг барини ўлдириб, отларни қўйиб юбориб, сарҳовузнинг бўйида ётди. Мерганлар айтди: — Авазжон, хўб иш қилдинг, улар сени қайдан танийди. Бу гул суғориб юрган нарсаларни ўлдирдинг. Энди бу ерда ётсак, боғнинг хабар олғич эгаси келса, уларнинг ўлигини кўрса, биз билан жанжаллашиб юрса, сира беғурбат ўтирмадинг. Бир талатўпни сотиб олдинг, қаттиқ гапирдинг, деб аччиғ қилдинг. Бу боғ катта боғ. Ўртада турсак, ҳовузнинг бўйидан ҳар ёғи уч тош келади. Неча яхши иморатлар, кўшқу айвон, ажойиб жойлар бор.

Бир ерда боғнинг ичида Гўрўғли Ғиротни кўриб қолди. «Э, бу жонивор менинг кетимдан ияриб келган», — деб кўнглига келди. Айил, пуштан, эгарини устида омон кўрди. Гўрўғлини кўриб Ғирот кишнаб, Гўрўғлининг қошига борди. Неча марта айланди. Қокилини силаб, у ёқ, бу ёққа қараб ҳовуз бўйида мерганлар билан Авазни кўрди. Шунда Авазга қараб, Гўрўғли бир сўз айтди:

Кўрар кўзим, болам, асов қулуним,
Сен ахтариб келган бу жону дилим,
Кўрар кўзим келди, Аваздай кўзим.
Мен ҳам чиқиб келдим Чамбил элимдан,
Жодугар қўлига тушиб қолдимман,
Ғайрат қилиб, болам, Чамбилбелимдан,
Отам, деб ахтариб келган меҳрибон.
Сенсан менинг Чамбилбелда фарзандим,
Бошимдаги, болам, жиға давлатим,
Чамбилбелдан излаб келган фарзандим.
Отам, деб излаб сен хуноба ютиб,
Неча бандаргоҳли йўллардан ўтиб,
Менинг учун йўлнинг азобин тортиб,
Кўрар кўзим, меҳрибоним бормисан?
Юрармиз тағи ҳам Чамбилда омон;
Омон-эсон сени кўрдим, Авазжон,
Кетди юрагимдан менинг юз армон,
Кўрар кўзим, омон-эсон бормисан?
Отасининг ҳоли билган фарзандим,
Яна борсак ободдир мамлакатим,
Хўп қилибсан, миниб кебсан Ғиротим,
Кўрар кўзим, меҳрибоним бормисан?

Бу сўзни бир-бирига айтиб, ўрнидан туриб кўришиб, сиру аҳолини гаплашиб ўтириб эди. Бир хизматкор билиб

бориб, Машриқога тўғри бўлиб, бу сўзни айтиб турибди:

Агар, шоҳим, сизга деяй сўзимни,
Олмадай сўлдириб гулдай тарзимни,
Э, подшоҳим, эшит айтган сўзимни,
Чамбилбелдан келган Ғўрўгли номдор,
Қаватинда яна учта киши бор,
Богда кўниб ўтирибди бариси,
Армон билан ўлиб кетди богбонлар.
Биллмадик биз уларнинг ишини,
Келиб кесди богбонларнинг бошини,
Сулатди уларнинг гавда-лошини,
Битириб ўтирар қилар ишини,
Тўртовиди ҳеч парвойи йўқ унинг,
Одамча кўрмайди юз лак кишини.
Нор кесар олмосни белга чотади,
Қиличига қирмиз қонлар қотади.
Нени чопса, қалам қилиб ўтади,
Богбонларнинг бари ўлиб кетади.
Ҳар қайсиси ўзи мисли аждаҳор,
Пишқирса дамига кетар шаҳарлар,
Ҳеч бир одам бўлолмайди баробар,
Кўриб келдим бир озироқ ишини,
Энди келиб бердим мен сизга хабар.

Бу сўзни эшитиб, Машриқо «Менинг хизматкорларимни ўлдириб, иш кўрсатиб ётгани қандай гап», — деб қошидаги хизматкорларига қараб, бир сўз деди:

Отга солиб арпа билан ийирди,
Қор ёққонда карвон солар чийирди,
Қанча хизматкорни шоҳи буюрди:
Ҳаёллама, боргин боққа,
Овоза кетсин фалакка,
Уруш қилиб якка-якка,
Дўқ қиб бориб кенг¹ чорбоққа.
Эшитинг шоҳнинг тилини,
Сўраманг душман ҳолини,
Кенг чорбоқда йўлиқишса,
Тортиб бойланглар кўлини,
Кўрсатинг ўлим кунини.
Банди қилиб келинг бунда,

¹ Келинг.

Қилинг уларни шарманда.
Бул сўзларни шоҳи айтди,
Байдоқ-байдоқ бўлиб лашкар,
Шаҳризардан чиқиб кетди.
Қандай одам, дейди ўйлаб,
Олмосин белига бойлаб,
Гўрўглини булар билар,
Ботирлар асбобин шайлаб.
Бизлар боққа турмай борсак,
Гўрўглига сўзлаб кўрсак,
Улган боғбонларни билсак,
Гўрўглига изза бериб,
Тортиб боглаб ҳайдаб келсак,
Бунда келиб бир иш бошлаб,
Супага қўниб бариси?
Ўтирган эмиш ёнбошлаб.

Бу сўзни айтиб, боғнинг дарвозасига олди етиб борди.
Авазга қараб, Гўрўгли бу сўзни айтиб турди:

Гиротидан жудо бўлган,
Ўйлаб ҳолим, ғамга тўлган.
Тура келгин, Аваз ўғлон,
Айил, пуштанини тортиб.
Олиб кел Гиркўкдай ҳайвон,
Дарвозага келди душман,
Жазо топиб бунда булар,
Қилиб кетсин кўп пушаймон.
Зўрлигим барин билдириб,
Деву паридан ўлдириб,
Олиб кетай Машриқони,
Тоза зўрликка кўндириб.
Бу сўзни эшитиб Аваз,
Ўрнидан турди Авазхон,
Гиротига маҳкам тортди,
Кўринг энди айил пуштан,
Гиротнинг белига минди
Шул замон Гўрўгли султон.
Оловдай бўлиб тутатиб,
Ғайрати ғайратга етишиб,
Дарвозага етган вақтда,
Келган лашкар ақли шошиб,
Олмосни қўлига олиб,
От қўйди шердаин бўлиб,
Гўрўглининг ҳайбати жўшди.
Гўрўглини кўриб булар,

Хаммасининг ранги ўчди.
Деву пари изиллашди,
Қўйга бўри тушгандай бўп,
Гуруллашиб душман қочди,
Қочганман қайда боради.
Даста-даста кесиб бошди,
Зарбидан девлар қон ютди,
Неча девни ушлаб белидан
Силтади, ҳавога отди.
Хамма қарайди фалакка,
Осмонда кўринмай кетди.
Яна кўкдан қайтиб тушиб,
Шундайдир Гўрўглининг иши.
Ботир тоб бериб келолмас,
Ким йўлиқса омон қолмас.
Гўрўглидан шундай кўрқди.
Ўлмаин жонзод қутулмас,
Остида Фирқўндай хайвон,
Урушмоқнинг тилин билган.
Қанча ул ботирлар ўлиб,
Оти Авазга ўлжа бўлган,
Кўрингиз қайсар Авазни,
Бир бедовни сайлаб минган,
Асад, Шодмон йўлдош бўлиб,
Аваз билан бул қўшилиб,
Девлар билан саваш қилиб.
Шодмоннинг иши бир бошқа,
Девлари қўлига тушса,
Чаппай отар тоғу тошга,
Қанча бунда лашкар келди,
Келганини қўймай қирди,
Хон Гўрўглига тоб бермай,
Ярадор чинқириб қолди.
Бу сўзни айтади шунқор,
Э, девлар, урушинг бекор,
Ғайратингдан заррача йўқ
Урушли кун, ўн миңг девлар.
Учраса ёрнинг марди,
Кўзга дори пойи гарди,
Бизлар Чамбилнинг жувономарди,
Қирмаганлар номард бўлсин.
Учраса ёри қобил,
Ҳар маҳал ваъдадан тобил,
Майдон кунда пўлат добил
Тўймаганлар номард бўлсин.

Қирғин қилдим овут-овут,
 Йигит пири Ҳазрат Довуд,
 Оқ киревка, олтин совут,
 Киймаганлар номард бўлсин.
 От остида калла қолди,
 Қирқ тиллалик салла қолди.
 Ботирлар ўлиб майдонда,
 Минган оти ўлжа бўлди.
 Зўрлигим бунга билдириб,
 Шаҳризарнинг кўчасини
 Қўйин қонга тўлдириб,
 Олмосидан қирмиз қонни,
 Қуймаганлар номард бўлсин,
 Бу душманнинг ўлигини
 Уймаганлар номард бўлсин.
 Фалакда учади девлар,
 Кўкдан етишган девларни,
 Кўзлаб уриб буида Шодмон,
 Шодмон мерган бермас омон.
 Неча байдоқ лашкар келди,
 Келганининг бари ўлди.

Кампир, Авазнинг момоси, Аваз билан ваъда қилган мазгили — тоғдаги горда бўлган, чоли билан жуда ўйнаб-кулган, чолининг димоғини чоқлаб, булар Чамбилга қайтиб кетганича, айёрлик чархини ётқизиб келган. Шунда саф қилиб буюрган лашкари ботинмай турган. Авазга қараб, момоси сўз айтиб турган экан:

Душман тоб бермас отангнинг ишига,
 Танҳо ўзи тегар юз лак кишига,
 Бир нечалар қочаётир шаҳардан,
 Ўламиз, деб тоғларга ўз бошига.
 Билдим отанг Гўрўглидир, зўрабор,
 Ғайратидан титрайди Шаҳризар,
 Бунча уришиб қон тўкмоққа не бор.
 Подшонинг аскари ботиниб келмас,
 Тирик қоламиз, деб кўнглига олмас,
 Хон отанг минибди Ғирнинг белига,
 Шаҳризарда ҳеч бир душмани қолмас,
 Зўрлигини Шаҳризарда билдириб,
 Гўрўглини билмай урушга келиб,
 Қанча аскар ўлди хоннинг зарбидан,
 Шунқор Гўрўглига рўпара бўлиб.
 Овозаси кетган нуру фалакка,
 Сизлар бул отангга йўлдош бўлибсан,

Ёлғиз ўзи кирса урушга, якка,
Урушнинг тилини билар Ғироти,
Аваз, Ғүрўглининг ботир фарзанди,
Ўлган ўлди, қолган қолди, Авазжон,
Кўнглимда мен айтмайман ёлғон.
Ким чидар майдонда хоннинг ишига,
Бориб келай Машриқонинг қошига,
Машриқога сўзни ҳеч ким билдирмас,
Бари хафа қилар, уни кулдирмас.

Бу сўзни эшитиб, Авазхон айтди:— Отамга буларнинг қилган алами ўтган, отамнинг пардасини йиртиб не ишларни кўрсатган, шуйтиб сўрамай, душманнинг бошини чотган, Машриқонинг қанча лашкари ўлиб кетган, ўлик ҳар кўчада тўлиб ётган. Орада одам бўлмаса, зўрлик билан, зарб кўрсатиб Машриқони беобрў қилиб, ўзининг қилган ишини ўзига қайтариб, шу ишларни отам кўнглига туғиб, Шаҳризарда дўст бўлса ҳам, душман бўлса ҳам ўлдирибди. Шуйтиб отам аччиғидан қайтмай юрибди. Бу сўзларни айтиб Аваз қолди. Шунда кампир кириб кетди, Машриқо қошига етди. Илгаридан бу кампирни билади. Келиб қанча суҳбатлар қуриб юрган.

Шунда Машриқога қараб, кампир бир сўз айтиб турган экан:

Э, ойимча, қайишаман ҳолингга,
Қон тўкилиб қолди заррин элингга.
Ғүрўглига сен номардлик қилибсан,
Шундайин шунқорга изза берибсан.
Ғүрўглиман муомила қилмоғинг дарқор,
Зарбидан ларзага киради тоғлар,
Буюрган сенинг қанча одамнинг бор,
Битта қолмай ўлиб кетди одамлар.
Хон Ғүрўгли Чамбил элда тўради (р),
Шаҳризарни талқон-талқон қилади,
Хонга, тўғри бўлган одам ўлади,
Шаҳризар кўчаси қонга тўлади.
Илгаридан билмаднингми, жон болам,
Душманнинг юртига зарбаси ўтган,
Душманнинг боласи бешикда турса,
Ёш гўдаклар шу замонда йиғласа,
Ғүрўгли келди, деб уни юпатган,
Ғүрўгли деб унинг номин эшитса,
Бешикда болалар дим бўлиб ётган.
Бир печа хотинлар боласин туғса,

Ер юзига тушмак бўлиб бул келса,
Гўрўгли, деб шунда биров гапирса,
Ер юзига сира тушмас чақалоқ,
Гўрўгли дегаи сўзни ул дам эшитса,
Энасининг ичига уриб кетади,
Ер юзига сира тушмай ётади.

Машриқо кампирдан бу сўзларни эшитиб, қилган ишига
пушаймон қилиб, момосига қараб, бир-икки оғиз сўз айтиб
турган экан:

Жоним момо, мендан подонлик ўтган,
Билмайман тақдирим қаерга тортган,
Таъриф қилиб кўп суйладинг, моможон,
Гўрўгли зарбаси тошдан ҳам ўтган.
Момо, сенинг сўзинг мени кўрқитган
Иш кўрсатган бўлса Гўрўгли султон,
Не иш қилсак энди қоламиз омон,
Бул сўзима жавоб бергин, моможон,
Тушибди бошимга бу губорли туман,
Мендан зиёд кўп ишларни биласан,
Ҳар на арзинг бўлса айтгин, меҳрибон
Арз айтсак, берарми бизларга омон.
Алам қилиб, билдим, ўтдай туташган
Айтинг қабул қилармикан ул султон
Савдо тушди Машриқонинг бошига,
Ўзим чиқиб боролмайман қошига.
Қандай бўлса, ҳожатимни биткаргин,
Яхши сўзлаб арзу ҳолим еткаргин,
Билардан-билмасдан ўтар бир гуноҳ,
Ташласин кўнглидан ундайин гина.
Бизинг билан бунда бўлгайди ошна,
Ғашлашиб турибди катта урушда.
Мендай ойим кўп сўзларни ўйлайди,
Гўрўгли устидан сизга сўйлайди.
Мен ҳам билмай бориб тушсам қўлига,
Машриқо, деб мени айёр қўймайди,
Қандай бўлса мен ўлганча қийнайди,
Арзу ҳолим хонга еткар, моможон.
Яхши келдинг, қулоқ солгин тилима,
Ёмон айтмай, яхши қойиш ҳолима,
Нома ёзиб берай сенинг қўлингга,
Менинг ҳолим Гўрўглига билдиргин.
Ишим тушиб қолди ўзимдан зўрга,
Менинг билан бўлдинг, моможон, бирга,
Машриқо деб мени ҳурмат қилмайди

Бошим кесиб мени торгади дорга,
Қон тўкилиб қолар бундай шаҳарга.
Ҳолим билмай бир иш бошлаб турибман,
Гўрўглига мен гуноҳкор бўлибман.
Бундай қилмай, хабар олсин ҳолимдан,
Уздим умидимни ширин жонимдан,
Хар на сўзинг Гўрўглига айтиб бор,
Мен ёзган хатимни бергин қўлингдан.

Бу сўзни Машриқодан эшитиб, Машриқога қараб, Кам-
пир, ҳам ема болам, деб бир сўз деб турган экан:

Ушбу дамнинг дамларини дам дема,
Бир иш бошлаб, жоним болам, ҳам ема,
Бўтагинам, давлатингни кам дема,
Беҳуда, жон болам, кўп войим ема.
Айтиб борарман бекзодга,
Сенинг сўйлаган сўзингни
Билдирарман валлакатга.
Ул ҳам белгили одам-да,
Кирмас беҳуда гайратга.
Сен ҳам кўрқиб хафа бўлма,
Бир бўлак шаҳарга қочиб,
Сен ўзингни абгор қилма.
Мен орада қатнаб юриб,
Сени қилай хонман бирга.
Енгилганинг ул ҳам билар,
Сўраганингга кўп кулар,
Хат ёзганда сен миннатдор,
Ул хатингни ўқиб кўрса,
Гўрўгли икки хат қилар,
Момонг кўп гапириб кўрар,
Орангда момонг хизматкор.
Изладим яхшилик сенга,
Ёмонлик ишларим бекор,
Айёрлигим қилмас асар.
Гўрўглига ҳамдам бўлган,
Авазхон деган ўгли бор,
Асад, Шодмон ботирлар,
Ҳеч ким бўлмаган баробар,
Бул шаҳарда бордир беклар,
Хафа бўлиб сиқинмагин,
Болам, Машриқо, гажакдор.

Бу сўзни айтиб, Машриқонинг хатини кўтариб борди.
Мерганлар, Авазхон, Гўрўгли — ҳаммаси ўтириб эди. Гўрўг-

ли писанд қилиб кампирга қарамади. Авазхон: — Момо, нима маслаҳат қилдингиз? — деди. Кампир айтди: — Болам, қанча одами ўлиб Машриқо кўрқибди. Ўзининг илгариги беодоблик ишига тушунибди. Энди Шаҳризарнинг ихтиёри балки сизларда қолибди. Подшо бўлиб туриб, сўраган кўргони ҳам кўзига кўринмай қолибди. Мен беодоблик қилиб гуноҳкор бўлдим, ишқилиб ўлдирмаса бўлади, деяпти. Ёзган хатини ўқиб кўриб, булар ҳам билиб қолибди. Агар мингаш, деб зарб қилса ҳеч нима демай мингашиб кетаберадиган бўлибди. Момосига Авазхон бир сўз айтиб турибди:

Машриқонинг, момо, ўзидан ўтди,
Хон отамнинг, ўйла, иззати битди,
Миннатдор бўп, ҳатто кўп сўз айтибди,
Пойтахт остидан бир жой тузатсин.
Ул манзилга бизлар бундан етармиз,
Бугун суҳбат қуриб, эртан кетармиз,
Каниз қизлариман бир жой тузатсин.
Неча вақтдан бери йўқдир фароғат,
Бугун ётиб унда олайик роҳат,
Сўрасанг шул бўлар, момом, маслаҳат,
Кўшқининг қошидан бир жой тузатсин.
Одам бўлса кетсин ҳар бир ишига,
Юраберсин ҳар қайси ўз бошига,
Канизиман унда Машриқо қолсин,
Иззат, икром билан хўп меҳмон қилсин,
Шундай қилиб шундай бир жой тузатсин.

Кампир оёғи енгил ошиб, бу хизматим битди, деб белини бўғиб, уриб кетди. Бориб буларнинг сўзини Машриқога билдирди. Шунда момосига Машриқо бир-икки оғиз сўз айтиб турибди:

Ишим осон бўпти энди, меҳрибон,
Ўйлаб эдим ё у менга душман.
Ҳаялламай айтиб келинг, моможон,
Мен қилмайман бул ишимга пушаймон.
Нима деб йўқласа ҳаммаси тайёр,
Келиб ул меҳмоним бўлсинда беклар,
Жойи орагани созла, канизлар,
Тўйиқсинлаб кўрса ақилинг шошар,
Сен бинонгни қўйиб, бир жой тузатгин.
Яхши либослар кўшқига солиб,
Ўтирмоққа бўлсин ҳар ердан голиб,
Баринг бирдай хизмат қилгин, канизлар,

Чамбил бекларининг ақлини олиб,
Қават-қават либос солиб шул замон,
Кўшқида ораста жойни тузатди,
Шул замонда кампир етиб қошига,
Юринг, деб бекларга неча сўз айтди,
Отланиб мазгилга бул беклар етди,
Кўп канизлар хурмат қилиб бекларни
Чопиб бориб энди ушлади отди.

Отларни хизматкорларга топшириб, бекларни кўшқига бошлаб, пар ёстиқларни ташлаб, беклар жуда ўтирибди ёнбошлаб. Дастурхон ёзиб, ҳар турли таомлар тортди. кун кеч бўлиб оқшом бўлди. Ўтиришда Машриқо олтин косани кўлига олиб, шароб солиб, бекларга узатди:

Олтин коса кўлга олиб,
Бул косага шароб солиб,
Чамбилбелдан бунда келиб,
Бегимнинг савдоси голиб,
Бегим, аллаёр, аллаёр.
Боғда очилган гулгунчалар,
Гулга ярашган нимчалар,
Коса берар ойнмчалар,
Олиб ичинг бекваччалар,
Беклар, аллаёр, аллаёр.
Бизиман ўтириш қилиб,
Олтин коса кўлимдади (р),
Бу мажлисда шароб солиб,
Олинг, аллаёр, аллаёр.
Энди тинди менинг кўнглим.
Тар хинали нозик белим,
Шароб сузиб толди кўлим,
Олинг, аллаёр, аллаёр.
Косагул мендаин дилбар,
Машриқо кўйлак, энги тор,
Ўйнаб-кулсанг, кетар губор.
Бу косани олинг беклар,
Олинг, аллаёр, аллаёр.

Бу шаробни олиб ичиб, Авазхон шағалмаст бўлиб, Машриқога бир сўз айтиб турган экан:

Косагул бўлдинг ойимча,
Сенга меҳмонмиз бу кеча,
Шаробингни қайтармайин,
Ичдик жуда маст бўлгунча,

Қулоқ солинг арзу додга,
 Биргамиз мана суҳбатга,
 Мингашсангиз бизинг отга,
 Бориб келинг Чамбил юртга.
 Ойимсан, ўзинг хиромон,
 Чамбилда ҳам кўшқу айвон,
 Чамбил борсанг, бўлар даврон.
 Шароб ичиб, кўп ўтириб,
 Заррача қилмайди армон.
 Бунда ҳам турсин канизинг,
 Мақол айтган сўзим,
 Бизнинг билан юргин юртга,
 Эшитганча сен билмаган,
 Мингашиб кўргин Ғиротни.

Шунда Машриқо ҳам қулоғи қизиган, кечаги улфатчилик, нима деса маъқул, деб турган. Шунда бу сўзни эшитиб:— Чамбил нима йўл, Чамбил борсак, бир кун турамиз, эртан келамиз,— деб, канизларига:— От олиб келинглар,— деди. Шу вақтда файзи саҳар бор эди. Канизлар айтди:— Бувишим уринди, ёмон одамларга дучор бўлди. Чамбил борса, юбормайди. Келганда ҳам сира омон қолмайди. Ҳалиги ёш йигит Аваз деган хушрўй йигит экан. У бир тегақўйса, Шаҳризар эсидан чиқиб, ўзи ҳам келмайди.

Гўрўгли Авазга айтди:— Авазжон, Ғиротни мишиб Машриқони сен миндириб олгин, мен бир гап билан чиқиб эдим, шунда ҳам сенга олиб бориб бермакчи эдим. Мен буни олмайман. Бул мени беобрў қилган. Бу гина мендан кетмайди.— Ҳай,— деб Аваз остига кўрпача солиб, канизлар отлаштириб турганида, Машриқо бир-икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Оҳ урганда кўздан оққан ёш энди,
 Эсон бўлса нелар кўрар бош энди,
 Чамбилбелга томошага борамиз,
 Хизмат қилган канизларим, хўш энди.
 Юрагимдан кетсин гамим, армоним,
 Сирли устун бунда кўшқу айвоним,
 Мен келганча яхши қараб туринглар.
 У йўқ бўлди, деб подон билманг ишимни,
 Омон бўлгин, жўнат бу бувишингни.
 Шул замонда кўргин энди канизлар:
 — Яхши билдик, опа, сенинг ишингни,
 Банди қилиб бердинг ўзинг бошингни.
 Таги келиб кўрасанми, кўрмайин,
 Шаҳризарда қолган тенгу тўшингни.
 Ҳаялламай сен ҳам Чамбил борсан,

Үйла, опа, Чамбил элда қоласан,
Келамап деб ҳаёлингни бўлмагин,
Чамбилбелдан бунда қайтиб келасан?!
Ишинг тушиб қолди ўзингдан зўрга,
Мингашибсап, опа, бундай тулпорга,
Хўп ўйлагин энди бу ерда туриб,
Лочин эдинг, ўзинг тушибсан тўрга.
Бурилма, опажон, бу Шахризарга,
Чамбилда юрабер бекларман бирга.
Қандай бўлса сен Чамбилга борасан,
Шахризарда, опа, нима қиласан?! —

деб хўшлашиб йўлга солди. Кампир ҳаллослаб бу ҳам бирга бўлди. Чапгини кўрмайди, шундай тулпорлар ега олмай қолди. Шунда бу сўзларни йўлда айтиб кетиб бораётибди:

Жаҳон титрар марднинг овозасига,
Остидаги бедов отни ўйнатиб,
Борди Шахризарнинг дарвозасига.
Машриқо мингашган Аваз тўрага,
Шахризардан чиқиб кетди далага.
Чув, деди бедовга қамчини чатди,
Чамбил қараб юрганни бу билиб,
Юрган отлар юришини тузатди,
Қистаб юриб йўлнинг танобин тортди,
Туғилган тоғлардан ул кунни ўтди.
Кампирнинг макони кейин қолибди.
Кеча-кундуз қистаб йўлни олибди.
Неча муддат шунда-бунда йўл тортиб,
Тўқайистон, кўп чапгалга борибди.
Чапгали Мозандарондан ўтиб,
Қайдасап, деб Чамбил қараб йўл тортиб,
Бораётир неча бир тоғлардан ўтиб,
Нозик дилбар Машриқони чарчатиб.

Машриқо бекларга қараб, отнинг устида кулиб:
Йўлларда бор экан чапгали боғлар,
Хисоби йўқ, босиб ўтдик кўп тоғлар,
Билмаймиз, бегижон, мазгилинг қаёқ.
Отдан тушмай кеча-кундуз йўл тортар.
Белларим огриган мендай зулфакдор.
Яқин қолди, деб беклар сўз айтди,
Яқини шуми, деб Машриқо кетди,
Неча кун, неча тун орадан ўтди,
Хон Гўрўгли банди бўлган тоғларга
Неча вақтлар юриб ул кунни етди.

¹ Тўқнашиб турган.

Қистаб минган тулпорни,
Миндиргандир дилбар ёрни,
Тоғдан ўтиб кўз тутади,
Кўрсат, деб Чамбил шаҳарни,
Муроди, мақсади бўлиб,
Машриқодай ёрни олиб,
От сағрига Аваз солиб,
Хон Гўрўғли шердай бўлиб,
Асад, Шодмон келаётир,
Ҳаммаси ҳам бирдай бўлиб.
Неча замон йўллар торғди,
Алқисса Чамбилга етди.
Амалдорлар бошлаб бориб,
Машриқони тушириб олиб,
Машриқо ўрдага кириб,
Пари пайкарларни кўриб,
Жуда ҳам вақти хуш бўлиб,
Мисқол пари ҳам Юнусни
Ўзидан хўп баланд билиб,
Чарчаб борган, шул кун ётди.
Бул орада оқшом ўтди,
Эрта-мертан тонг отди,
Ҳар тарафга хабар кетди:
«Олиб Машриқодай ёрни,
Шахризардан беклар кепти».
Келиб Гўрўғлини кўрар,
Амалдор бари жам бўлиб,
Хоннинг хизматида турар,
Авазхонга бермак бўлиб,
Тўй тарадди қилиб турар.
Баланд жойдан шундай ўчоқ ўйдириб,
Қанча қўйни, қанча сўқим сўйдириб,
Беваю бечора қолмай тўйдириб,
Қирқ минг уйли туркманга хабар қўйдириб,
Катта-кичик элатини жийдириб,
Неча кун Гўрўғли тўй бериб ётди.
Никоҳ қийиб Машриқодай дилбарди,
Кўринг хон Гўрўғли Авазга берди.
Хизматидан Аваз топди мақсади,
Шундайин иш қилиб Чамбилга кепти.
Бу сўзларнинг бири ёлгон, бири чин,
Машриқони Аваз олди шу букун,
Сўз сўйласа, келар сўзнинг мақоли,
Шоир халқи одамзоднинг фақири,
Шуйтиб адо бўлди гапнинг охири.